

Ministarstvo
prosvjete, nauke
i inovacija

IZVJEŠTAJ O ISTRAŽIVANJU KORUPCIJE I RIZIČNIH PRAKSI U OBRAZOVANJU

PERCEPCIJE, ISKUSTVA I PROCJENE UČENIKA,
RODITELJA, NASTAVNIKA I RUKOVODSTVA ŠKOLA

APRIL, 2026.

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Metodološki okvir istraživanja	9
3. Karakteristike uzorka i profil ispitanika	13
4. Komparativna analiza zajedničkih nalaza svih ciljnih grupa:	17
5. Rezultati istraživanja po ciljnim grupama	25
5.1. Perspektiva učenika	25
5.2. Perspektiva roditelja	32
5.3. Perspektiva nastavnika	36
5.4. Perspektiva direktora/pomoćnika škola	40
6. Integrativna analiza nalaza	47
7. Zaključak	55
8. Preporuke	51

Ovo istraživanje je za potrebe Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija sproveo Institut Damar uz podršku Zavoda za školstvo.

1. UVOD

Korupcija i rizične prakse u obrazovanju nijesu važne samo zbog mogućeg kršenja pravila, već i zbog toga što direktno utiču na osjećaj pravičnosti, jednakost obrazovnih šansi, povjerenja u školu i ukupni integritet obrazovnog sistema. U školskom okruženju one se ne pojavljuju isključivo kao otvoreno traženje novca ili poklona, već i kroz neformalne uticaje, privilegovan tretman, zloupotrebu poznanstava, pritiske na ocjenjivanje, neopravdano opravdavanje izostanaka, netransparentno odlučivanje i privatne časove kao moguću sivu zonu. Zbog toga je problem potrebno posmatrati šire, kao pitanje svakodnevne školske prakse, institucionalnih pravila i povjerenja različitih aktera u to da sistem funkcioniše pravično i jednako za sve.

Ovaj izvještaj polazi od pretpostavke da se stanje integriteta u obrazovanju ne može valjano procijeniti iz samo jedne perspektive. Zato su u istraživanje uključene četiri ciljne grupe: učenici završnih razreda osnovne i srednje škole, roditelji, nastavnici i direktori/pomoćnici direktora. Takav pristup omogućava da se isti fenomeni sagledaju iz korisničke perspektive učenika i roditelja, ali i iz institucionalne perspektive nastavnika i rukovodstva škole. U upitnicima su obuhvaćene teme koje se odnose na prepoznavanje korupcije i rizičnih praksi, opaženu prisutnost nepravilnosti, institucionalni integritet, spremnost i povjerenje za prijavljivanje, toleranciju prema sivim praksama, ličnu ili posrednu izloženost, kao i privatne časove i mogući sukob interesa.

1.1. PREDMET I PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja jesu percepcije, iskustva i procjene korupcije i rizičnih praksi u obrazovanju, sa posebnim fokusom na školsko okruženje. Istraživanje obuhvata i normativnu dimenziju problema, odnosno pitanje šta različite ciljne grupe uopšte prepoznaju kao korupciju ili rizičnu praksu, i iskustvenu dimenziju, odnosno u kojoj mjeri te pojave opažaju, doživljavaju ili za njih pouzdano saznaju. Pored toga, predmet istraživanja su i institucionalni odgovori škole: postojanje pravila, procedure prijavljivanja, zaštita prijavilaca, način informisanja i preventivne mjere.

Problem istraživanja proizlazi iz činjenice da se korupcioni rizici u obrazovanju često ne pojavljuju kao izolovani, lako vidljivi i jednoznačno prepoznatljivi događaji. Naprotiv, oni su često sadržani u sivim zonama: u nejednakoj primjeni pravila, privilegovanju pojedinih učenika, uticaju ličnih veza i statusa roditelja, pritiscima na nastavnike, nejasno definisanim procedurama i privatnim časovima koji se mogu kretati između legitimne obrazovne podrške i mogućeg sukoba interesa. Upravo zbog toga osnovni problem istraživanja nije samo pitanje da li korupcija postoji, već i kako se prepoznaje, gdje se najčešće opaža, koliko su akteri spremni da je prijave i u kojoj mjeri vjeruju da škola raspolaže funkcionalnim mehanizmima zaštite integriteta.

1.2. ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA KORUPCIJE I RIZIČNIH PRAKSI U OBRAZOVANJU

Značaj ovog istraživanja je prvenstveno praktičan i razvojni. Za sistem obrazovanja nije dovoljno da formalno posjeduje pravila i procedure; jednako je važno da ta pravila budu poznata, razumljiva, dosljedno primijenjena i da ulivaju povjerenje onima na koje se odnose. U tom smislu, istraživanje daje osnovu da se preciznije sagleda u kojim oblastima postoji najveći rizik, gdje su najizraženije razlike između ciljnih grupa i u kojim segmentima institucionalni okvir nije dovoljno vidljiv ili dovoljno funkcionalan. Posebna vrijednost istraživanja je u tome što omogućava da se, uporedo sa formalnim procjenama rukovodstva i nastavnika, uzmu u obzir i iskustva učenika i roditelja, koji školu vide iz druge, često osjetljivije perspektive.

Istraživanje je značajno i zato što pokazuje da integritet u obrazovanju ne zavisi samo od sankcionisanja otvoreno nezakonitih ponašanja, već i od sposobnosti sistema da prepozna i uredi

sivu zonu: poklone, privatne časove, pritisak na nastavnike tokom ocjenjivanja, uticaj poznanstava i prijavljivanje nepravilnosti. Za Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija ovakvi nalazi mogu biti korisna osnova za standardizaciju procedura, jačanje preventivnog sistema, unapređenje informisanja i preciznije oblikovanje mjera koje će biti usmjerene ne samo na formalnu usklađenost, već i na jačanje stvarnog povjerenja u obrazovni sistem.

1.3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Opšti cilj istraživanja jeste da se sagleda stanje integriteta u obrazovanju kroz percepcije, iskustva i procjene četiri ključne ciljne grupe i da se identifikuju najvažniji korupcioni rizici i sive zone u školskom sistemu.

Posebni ciljevi istraživanja su:

1. da se utvrdi u kojoj mjeri učenici, roditelji, nastavnici i direktori/pomoćnici direktora škola prepoznaju različite situacije kao korupciju ili rizične prakse;
2. da se procijeni u kojoj mjeri ciljne grupe opažaju prisutnost nepravilnosti, privilegija i neformalnih uticaja u školskom okruženju;
3. da se ispita kako različite ciljne grupe procjenjuju institucionalni integritet škole, pravičnost pravila i povjerenje u mehanizme prijavljivanja;
4. da se sagleda uloga privatnih časova kao moguće sive zone i potencijalnog sukoba interesa;
5. da se identifikuju specifični oblici rizika, iskustava i preventivnih potreba karakterističnih za svaku ciljnu grupu;
6. da se, na osnovu objedinjavanja nalaza, izdvoje ključne oblasti za unapređenje politika integriteta i preventivnih mehanizama u školama.

1.4. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

U skladu sa predmetom i ciljevima rada, istraživanje je usmjereno na sljedeća ključna pitanja:

1. Kako učenici, roditelji, nastavnici i direktori/pomoćnici škola prepoznaju korupciju i rizične prakse u obrazovanju?
2. U kojim oblastima školskog života ciljne grupe opažaju najveći rizik od nepravilnosti, privilegija i neformalnog uticaja?
3. U kojoj mjeri postoji razlika između korisničke perspektive učenika i roditelja i institucionalne perspektive nastavnika i rukovodstva škole?
4. U kojoj mjeri formalni institucionalni okvir škole — pravila, procedure, evidencije i načini informisanja — odgovara stvarnom nivou povjerenja u njegovu funkcionalnost?
5. Koliko su akteri spremni da prijave nepravilnosti i koje prepreke utiču na njihovu spremnost ili nesprijetnost da to učine?
6. Kakvu ulogu privatni časovi imaju u obrazovnom sistemu: da li se dominantno vide kao oblik dodatne pomoći ili kao potencijalna siva zona i rizik sukoba interesa?
7. Koje se preventivne mjere, iz perspektive različitih aktera, izdvajaju kao najvažnije za jačanje integriteta u školi?

1.5. STRUKTURA IZVJEŠTAJA

Izveštaj o istraživanju organizovan je tako da postepeno vodi od metodološkog okvira do objedinjene interpretacije nalaza. Nakon uvodnog dijela slijedi poglavlje u kojem je prikazan metodološki okvir istraživanja, uključujući ciljnu populaciju, instrumente, način prikupljanja podataka i osnovne pristupe obradi i interpretaciji. Nakon toga prikazuju se rezultati komparativne analize zajedničkih nalaza svih ciljnih grupa, kako bi se sagledale ključne podudarnosti i razlike

u percepcijama, iskustvima i procjenama. U narednom poglavlju analiziraju se nalazi specifični za svaku ciljnu grupu posebno, čime se dublje osvjetljavaju oni aspekti problema koji nijesu neposredno uporedivi između svih aktera. Potom slijedi integrativna diskusija nalaza, u kojoj se komparativni i grupno-specifični rezultati povezuju u širu analitičku sliku, uz poseban osvrt na privatne časove, prijavni sistem i odnos između formalnog okvira i stvarnog povjerenja u njega. Završni dio Izvještaja o istraživanju namijenjen je zaključcima i formulisanju preporuka za unapređenje integriteta u obrazovanju.

2. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje sprovedeno je s ciljem da se sagledaju percepcije, iskustva i procjene različitih aktera obrazovnog sistema u vezi sa korupcijom, rizičnim praksama i institucionalnim integritetom u školskom okruženju. Metodološki pristup zasnovan je pretežno na kvantitativnom anketnom istraživanju, uz dopunu kvalitativnim uvidima iz otvorenih odgovora ispitanika.

2.1. ORGANIZACIJA I REALIZACIJA ISTRAŽIVANJA

U realizaciji istraživanja učestvovalo je više aktera sa jasno podijeljenim ulogama. Anketni upitnici kreirani su u saradnji Instituta Damar Plus i Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija. Prikupljanje podataka putem online platforme realizovalo je Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, posredstvom škola, koje su omogućile distribuciju upitnika ciljnim grupama i pružile organizacionu podršku sprovođenju istraživanja. Institut Damar Plus bio je zadužen za obradu podataka, analizu i interpretaciju rezultata, kao i za pripremu o istraživanju.

Prikupljanje podataka obavljeno je u periodu od 02.04.-13.04.2026.godine.

2.2. ISTRAŽIVAČKI DIZAJN I CILJNE GRUPE

Istraživanje je realizovano putem četiri posebna upitnika, prilagođena sljedećim ciljnim grupama:

- učenicima/ama,
- roditeljima/starateljima,
- nastavnicima/ama,
- direktorima/pomoćnicima direktora škola.

U istraživanju je učestvovalo:

- 3.848 učenika/ca
- 3.013 roditelja/staratelja
- 2.264 nastavnika/ca
- 159 direktora/pomoćnika direktora

Takva struktura omogućila je da se isti fenomeni sagledaju iz više perspektiva: iz ugla korisnika sistema, odnosno učenika i roditelja, kao i iz ugla nastavnog i rukovodnog kadra.

Istraživanje je sprovedeno kao anketno istraživanje sa nastojanjem da se obuhvati što širi krug relevantnih aktera obrazovnog sistema. Prikupljanje podataka nije bilo zasnovano na klasičnom slučajnom uzorkovanju, već je Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, posredstvom škola, distribuiralo linkove ka upitnicima ciljnim grupama, dok realizovani uzorak čine ispitanici koji su popunili upitnik. Prema podacima MONSTAT-a za školsku 2024/2025. godinu, ciljnu populaciju učenika činilo je ukupno 19.619 učenika IX razreda osnovnih škola i III i IV razreda srednjih škola, pa ostvareni obuhvat od 3.848 učenika predstavlja približno 19,6% te populacije. Kao približna referentna populacija za roditelje/staratelje može se uzeti isti broj jedinica, uz pretpostavku jednog roditelja/staratelja po učeniku, pa ostvareni obuhvat od 3.013 roditelja/staratelja iznosi oko 15,4% tako definisane populacije. Za nastavnike, MONSTAT navodi ukupno 7.970 nastavnika u osnovnim i 2.306 nastavnika u srednjim školama na kraju školske 2023/2024. godine, pa obuhvat od 2.264 nastavnika predstavlja približno 22,0% te populacije. Za direktore i pomoćnike direktora nije bilo moguće dati jednako preciznu procjenu obuhvata na osnovu javno dostupnih statističkih pregleda, jer MONSTAT objavljuje broj škola, ali ne i ukupan broj funkcija direktora/pomoćnika direktora.

S obzirom na način prikupljanja podataka, nalaze ne treba tumačiti kao rezultat strogo probabilističkog reprezentativnog uzorka, već kao rezultate široko obuhvatnog anketnog istraživanja sa velikim brojem ispitanika iz svih ključnih ciljnih grupa. Takav obuhvat omogućava pouzdano sagledavanje dominantnih obrazaca percepcija, iskustava i procjena u ciljnim populacijama, uz metodološku napomenu da su moguća ograničenja povezana sa dobrovoljnim učešćem i razlikama u odzivu između škola i grupa ispitanika.

2.3. INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Upitnici su sadržali dva tipa pitanja. Prvi dio činila su pitanja zajednička svim ili većini ciljnih grupa, kako bi se omogućila direktna komparacija nalaza. Drugi dio činila su pitanja specifična za svaku grupu, čime su obuhvaćeni posebni oblici iskustava, informisanosti, pritisaka i institucionalnih procedura.

Tematski, instrumenti su obuhvatili sljedeće cjeline:

- prepoznavanje korupcije i rizičnih praksi,
- opaženu prisutnost nepravilnosti,
- institucionalni integritet škole,
- spremnost i povjerenje za prijavljivanje,
- toleranciju prema sivim praksama,
- ličnu ili posrednu izloženost korupciji,
- privatne časove i mogući sukob interesa,
- dodatna grupno-specifična pitanja.

2.4. OBRADA I ANALIZA PODATAKA

Analiza je sprovedena na dva nivoa. Prvi nivo činila je deskriptivna analiza, kroz procenete odgovora i distribucije po kategorijama. Drugi nivo činilo je sažimanje rezultata kroz prosječne ocjene i zbirne indekse za pojedine tematske blokove.

Otvoreni odgovori analizirani su kvalitativno, metodom tematskog grupisanja. Pojedinačni iskazi kodirani su u šire sadržinske kategorije, a zatim objedinjeni u dominantne obrasce stavova i iskustava.

2.5. PROSJEČNE OCJENE

Kod većine višestepenih skala odgovori su prevedeni u numeričke vrijednosti radi preglednije analize i poređenja. Na primjer, kod skala slaganja odgovori su kodirani od 1 = uopšte se ne slažem do 4 = u potpunosti se slažem, dok su kod skala procjene prisutnosti ili opravdanosti korišćene petostepene skale od 1 do 5.

Na osnovu tako kodiranih odgovora izračunate su prosječne ocjene, koje predstavljaju aritmetičku sredinu svih važećih odgovora na određenoj tvrdnji. Prosječne ocjene korišćene su kao pregledan pokazatelj opšteg smjera procjene u svakoj ciljnoj grupi.

2.6. ZBIRNI INDEKSI

Za pojedine tematske cjeline konstruisani su i zbirni indeksi, kako bi se više sadržinski povezanih tvrdnji saželo u jedan opšti pokazatelj. Indeksi su izračunati kao aritmetička sredina stavki koje pripadaju istom bloku pitanja.

Na taj način formirani su, između ostalog:

- indeks prepoznavanja korupcije,
- indeks opažene prisutnosti koruptivnih i rizičnih praksi,

- indeks institucionalnog integriteta,
- indeks spremnosti i povjerenja za prijavljivanje,
- indeks tolerancije prema sivim praksama,
- indeks percepcije problema privatnih časova i mogućeg sukoba interesa.

Kod konstruisanja indeksa vođeno je računa da se sadržinski obrnute ili kontrolne stavke, kada je to metodološki opravdano, ne uključuju automatski u zbirni rezultat, već tumače zasebno.

2.7. POSEBNA METODOLOŠKA NAPOMENA

U pojedinim blokovima nijesu korišćene prosječne ocjene, već procenat odgovora po tipu iskustva ili saznanja. To je primijenjeno onda kada ponuđene kategorije nijesu činile jedinstvenu skalu intenziteta, već su predstavljale različite oblike iskustva, kao što su neposredno iskustvo, posredno saznanje ili odsustvo iskustva. U tim slučajevima procenti su bili metodološki prikladniji pokazatelj od jedne zbirne ocjene.

2.8. OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Nalaze ovog Izvještaja o istraživanju treba tumačiti uz nekoliko ograničenja. Prije svega, riječ je o podacima zasnovanim na samoprocjenama i percepcijama, što znači da odgovori odražavaju doživljaj ispitanika, a ne nužno objektivno potvrđene slučajeve. Takođe, s obzirom na osjetljivost teme, moguće je da je kod dijela ispitanika postojala zadržka u izjašnjavanju. Ipak, uključivanje četiri ciljne grupe daje istraživanju značajnu analitičku vrijednost i omogućava pouzdanu osnovu za sagledavanje obrazaca korupcionih rizika, percepcije pravičnosti i povjerenja u institucionalne mehanizme zaštite integriteta.

3. KARAKTERISTIKE UZORKA I PROFIL ISPITANIKA

UČENICI/CE

Obilježje	Kategorija	%
Razred koji učenik/ca pohađa	IX razred osnovne škole	63,8
	III ili IV razred srednje škole	36,2
Tip škole	Gimnazija	19,6
	Srednja stručna škola	73,4
	Mješovita škola	7
Pol	Ženski	51,4
	Muški	46,8
	Ne želim da odgovorim	1,8
Mjesto u kojem se škola nalazi	Selo	9,8
	Prigradsko naselje	24,7
	Grad	65,4
Opšti uspjeh na kraju prethodne školske godine	Dovoljan	4,3
	Dobar	24,3
	Vrlo dobar	36,5
	Odličan	34,9
Najviši nivo obrazovanja majke ili oca	Završena osnovna škola ili manje	4
	Završena srednja škola	39,6
	Završena viša škola ili fakultet	37,7
	Završene master ili doktorske studije	9,4
	Ne znam	9,3

RODITELJI

Obilježje	Kategorija	%
Odnos sa učenikom/učenicom	Majka	85,7
	Otac	13,2
	Staratelj	0,8
	Drugo	0,3
Dijete pohađa	Osnovnu školu	66,9
	Srednju školu	33,1
Tip srednje škole koju dijete pohađa	Gimnazija	30,6
	Srednja stručna škola	58,8
	Mješovita škola	10,5
Najviši nivo obrazovanja roditelja/staratelja	Završena osnovna škola ili manje	8,5
	Završena srednja škola	51,1
	Završena viša škola ili fakultet	33,9
	Završene master ili doktorske studije	6,5
Mjesto u kojem se škola nalazi	Selo	12,2
	Prigradsko naselje	21,7
	Grad	66,1

NASTAVNICI

Obilježje	Kategorija	%
Pol	Ženski	79
	Muški	19,9
	Drugo	0,1
	Ne želim da odgovorim	1
Godine radnog staža u obrazovanju	0-5	16,9
	6-10	14,2
	11-20	26,9
	21 i više	42
Tip škole u kojoj rade	Osnovna škola	69,7
	Gimnazija	6
	Srednja stručna škola	20
	Mješovita škola	4,3
Oblast predmeta koje predaju	Jeziči	26,1
	Društvene nauke	7,8
	Prirodne nauke	20,4
	Stručni predmeti	10,7
	Umjetnost-sport	6,9
	Razredna nastava	26,2
	Drugo	1,9

DIREKTORI/POMOĆNICI

Obilježje	Kategorija	%
Funkcija	Direktor/direktorica	64,8
	Pomoćnik/pomoćnica direktora	35,2
Godine na rukovodećoj funkciji	Do 3	50,9
	4-7	44,7
	8 i više	4,4
Tip škole	Osnovna škola	79,9
	Gimnazija	2,5
	Srednja stručna škola	11,3
	Mješovita škola	6,3

4. KOMPARATIVNA ANALIZA ZAJEDNIČKIH NALAZA SVIH CILJNIH GRUPA:

U ovom poglavlju predstavljene su uporedni nalazi za one tematske cjeline koje su, u istom ili funkcionalno ekvivalentnom obliku, bile obuhvaćene upitnicima za učenike, roditelje, nastavnike i direktore/pomoćnike direktora. Cilj ove komparativne analize jeste da se, na osnovu zajedničkih indikatora, sagledaju stepen podudarnosti i razlika u percepcijama, iskustvima i normativnim procjenama različitih aktera obrazovnog sistema. Analiza je strukturisana po ključnim oblastima koje obuhvataju prepoznavanje korupcije i rizičnih praksi, opaženu prisutnost nepravilnosti u školi, institucionalni integritet, spremnost i povjerenje za prijavljivanje, toleranciju prema sivim praksama, ličnu ili posrednu izloženost korupciji, kao i privatne časove i mogući sukob interesa. Ovakav pristup omogućava da se isti fenomeni posmatraju iz više perspektiva istovremeno, čime se preciznije uočavaju razlike između iskustvene perspektive učenika i roditelja, s jedne strane, i institucionalne perspektive nastavnika i uprave škole, s druge strane.

4.1. PREPOZNAVANJE KORUPCIJE I RIZIČNIH PRAKSI

U kojoj mjeri smatrate da sljedeće situacije predstavljaju korupciju ili rizične prakse u obrazovanju?

Tvrđnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
R1. Roditelj/staratelj daje poklon nastavniku prije zaključivanja ocjene	3,47	3,32	3,67	4,03
R2. Učenik dobija bolju ocjenu zbog rodbinske ili prijateljske veze	3,72	3,59	3,85	4,11
R3. Nastavnik drži privatne časove učeniku kojem predaje isti predmet i zatim ga ocjenjuje	3,07	3,38	4,17	4,59
R4. Lična poznanstva koriste se za upis, prelazak ili raspored mimo jasnih kriterijuma	3,48	3,49	3,93	4,19
R5. Škola zapošljava nastavnika prvenstveno zbog rodbinske, političke ili prijateljske veze, a ne zbog znanja i vještina	3,61	3,91	4,34	4,55
R6. Nastavnik besplatno ostaje poslije časa da dodatno objasni gradivo svim zainteresovanim učenicima pod jednakim uslovima	1,9	1,4	1,31	1,19
Indeks prepoznavanja korupcije (R1–R5)	3,47	3,54	3,99	4,3

Napomena: Stavke R1–R5 čine sadržinski homogeni blok koji se odnosi na prepoznavanje korupcije i rizičnih praksi u obrazovanju, pa su uključene u zbirni indeks. Stavka R6 ima kontrolnu funkciju i sadržinski je obrnuto usmjerena, jer opisuje legitimnu pedagošku praksu — besplatnu dodatnu pomoć svim zainteresovanim učenicima pod jednakim uslovima. Zbog toga nije uključena u zbirni indeks, već se tumači zasebno.

Zbirni indeks pokazuje da direktori/pomoćnici direktora (4,30) i nastavnici (3,99) najjasnije prepoznaju ponuđene situacije kao korupciju ili ozbiljne rizične prakse, dok su roditelji (3,54) i posebno učenici (3,47) nešto manje jednoznačni u svojim procjenama. To znači da su sve grupe, u prosjeku, sklone da ove pojave vide kao korupciju, ali je taj stav najizraženiji kod aktera koji su institucionalno bliži funkcionisanju škole.

Najveći stepen saglasnosti prisutan je kod tvrdnje da je zapošljavanje po rodbinskoj, političkoj ili prijateljskoj vezi, umjesto po znanju i kompetencijama, oblik korupcije ili rizične prakse, pri čemu ova stavka dobija najviše prosječne ocjene u gotovo svim grupama. Veoma visoko su ocijenjene i situacije koje se odnose na bolju ocjenu zbog veze te korišćenje poznanstava za upis, prelazak ili raspored učenika, što pokazuje da se upravo neformalni uticaj i pogodovanje najjasnije prepoznaju kao problem.

Najizraženija razlika među grupama uočava se kod stavke o privatnim časovima učeniku kojem nastavnik predaje isti predmet i zatim ga ocjenjuje. Dok direktori/pomoćnici direktora (4,59) i nastavnici

(4,17) ovu praksu veoma jasno vide kao koruptivnu ili ozbiljno rizičnu, učenici je procjenjuju znatno blaže (3,07), što ukazuje na veću neodlučnost i prisustvo „sive zone” u njihovom razumijevanju ove pojave. Nasuprot tome, stavka R6 ima niske prosječne ocjene u svim ciljnim grupama, što potvrđuje da se besplatna dodatna pomoć svim učenicima pod jednakim uslovima uglavnom ne doživljava kao korupcija, već kao legitimna obrazovna podrška.

4.2. OPAŽENA PRISUTNOST KORUPCIJE U ŠKOLI

Prema Vašem mišljenju, koliko su sljedeće pojave prisutne u školi Vašeg djeteta?

Tvrđnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
P1. Privilegovanje pojedinih učenika pri ocjenjivanju	3,15	2,95	2,27	1,98
P2. Zloupotreba ličnih poznanstava radi sticanja koristi pri upisu, prelasku ili raspoređivanju učenika	2,82	2,87	2,32	1,9
P3. Neutemeljeno opravdavanje izostanaka ili davanje drugih neformalnih pogodnosti	2,47	2,31	2,22	1,92
P4. Uticaj roditelja, poznanstava ili statusa porodice na školske odluke	2,77	2,69	2,31	1,63
P5. Sukob interesa povezan sa privatnim časovima ili dodatnom naplatom pomoći	2,39	2,4	1,98	1,52
Indeks opažene prisutnosti koruptivnih i rizičnih praksi (P1–P5)	2,72	2,64	2,22	1,79

Zbirni indeks pokazuje da učenici (2,72) i roditelji (2,64) u većoj mjeri opažaju prisutnost koruptivnih i rizičnih praksi u školi nego nastavnici (2,22) i posebno direktori/pomoćnici direktora (1,79). To upućuje na jasan obrazac prema kojem spoljašnje ili manje institucionalno zaštićene grupe percipiraju veći stepen problematičnih pojava, dok ih zaposleni u školi, naročito uprava, procjenjuju kao manje prisutne.

Na nivou pojedinačnih tvrdnji, kao najprisutnija pojava izdvaja se privilegovanje pojedinih učenika pri ocjenjivanju, posebno iz perspektive učenika (3,15), a zatim roditelja (2,95). Relativno visoke ocjene kod učenika i roditelja bilježe i zloupotreba poznanstava pri upisu/prelasku te uticaj roditelja i statusa porodice na školske odluke, što sugeriše da se nepravilnosti najviše povezuju sa nejednakim tretmanom i neformalnim uticajem. Nasuprot tome, direktori/pomoćnici direktora sve pojave procjenjuju osjetno niže od ostalih grupa, a naročito uticaj roditelja/poznanstava na školske odluke i sukob interesa povezan sa privatnim časovima, što može ukazivati na razliku između iskustvene i institucionalne perspektive.

4.3. INSTITUCIONALNI INTEGRITET ŠKOLE

Da li se slažete ili ne sa sljedećim tvrdnjama o institucionalnom integritetu škole Vašeg djeteta?

Tvrđnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
I1. Kriterijumi za ocjenjivanje i napredovanje učenika/učenica su jasni i jednaki za sve	2,61	2,64	3,27	3,43
I2. U školi postoje jasna pravila za poklone, sukob interesa i prijavljivanje nepravilnosti	2,69	2,89	3,23	3,55
I3. Kada se pojavi sumnja na nepravilnost u radu škole ili nejednaku primjenu pravila, škola reaguje blagovremeno i pravično	2,49	2,83	3,29	3,77
I4. Osobe koje prijave nepravilnost mogu računati na zaštitu od negativnih posljedica	2,55	2,71	3,05	3,75
I5. Važne školske odluke donose se transparentno, na osnovu pravila, a ne ličnih veza	2,75	2,92	3,32	3,85
Indeks institucionalnog integriteta (I1–I5)	2,62	2,8	3,23	3,67

Napomena: Prosječne ocjene izračunate su na četvorostepenoj skali (1 = uopšte se ne slažem; 4 = u potpunosti se slažem). Odgovori „Ne znam / ne mogu da procijenim” nijesu uključeni u obračun prosjeka. Zbog izostanka neutralne kategorije, skorovi iznad 2,5 ukazuju na veći stepen slaganja među ispitanicima koji su dali procjenu, a skorovi ispod 2,5 “idu” na stranu neslaganja.

Zbirni indeks opažene prisutnosti koruptivnih i rizičnih praksi pokazuje da učenici (2,72) i roditelji (2,64) u većoj mjeri opažaju prisutnost problematičnih pojava u školi nego nastavnici (2,22) i posebno direktori/pomoćnici direktora (1,79). Međutim, imajući u vidu da je vrijednost 3,00 referentna tačka za umjerenu prisutnost, nalazi pokazuju da nijedna ciljna grupa, posmatrano zbirno, ne procjenjuje da su ove pojave u prosjeku umjereno ili visoko prisutne u školi. Učenici i roditelji su toj procjeni najbliži, dok nastavnici i naročito direktori/pomoćnici direktora procjenjuju da su ove pojave uglavnom slabo prisutne.

Na nivou pojedinačnih tvrdnji, privilegovanje pojedinih učenika pri ocjenjivanju izdvaja se kao najuočljivija pojava, posebno iz perspektive učenika (3,15), što znači da je među njima ova praksa procijenjena kao više nego umjereno prisutna. Roditelji je procjenjuju gotovo na nivou umjerene prisutnosti (2,95), dok je nastavnici i direktori/pomoćnici direktora ocjenjuju osjetno niže. Relativno najviše ocjene kod učenika i roditelja dobijaju i zloupotreba poznanstava pri upisu, prelasku ili rasporedu učenika te uticaj roditelja, poznanstava ili statusa porodice na školske odluke, što sugerise da se korupcioni rizici iz njihove perspektive najviše vezuju za nejednak tretman i neformalne uticaje.

S druge strane, sukob interesa povezan sa privatnim časovima ili dodatnom naplatom pomoći dobija najniže prosječne ocjene u svim grupama, naročito kod nastavnika i direktora/pomoćnika direktora. Ipak, ovaj nalaz treba tumačiti oprezno, jer je kod učenika i roditelja upravo na ovoj stavci zabilježen i relativno visok udio odgovora „Ne znam / ne mogu da procijenim”, što može značiti da je ova pojava manje vidljiva ili da ispitanici nemaju dovoljno informacija da bi je pouzdano procijenili. Ukupno posmatrano, nalazi ukazuju na razliku između korisničke perspektive učenika i roditelja, koji češće registruju problematične pojave, i institucionalne perspektive nastavnika i direktora/pomoćnika direktora, koji njihovu prisutnost procjenjuju znatno niže.

4.4. SPREMNOST I POVJERENJE ZA PRIJAVLJIVANJE

Da li se slažete ili ne sa sljedećim tvrdnjama o prijavljivanju korupcije i nepravilnosti u školi vašeg djeteta?

Tvrdnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici
S1. Znao/la bih kome da prijavim ozbiljan slučaj korupcije u školi	2,84	3,01	3,24
S2. Imao/la bih povjerenja da će prijava biti shvaćena ozbiljno	2,64	2,92	3,14
S3. Bio/la bih spreman/na da prijavim slučaj i kada se radi o osobi koju poznajem	2,79	3,17	3,2
S4. Anonimni kanali prijavljivanja povećali bi vjerovatnoću da prijavim slučaj	2,89	3,12	3,01
Indeks spremnosti i povjerenja za prijavljivanje (S1-S4)	2,79	3,06	3,15

Napomena: Prosječne ocjene izračunate su na četvorostepenoj skali: 1 = uopšte se ne slažem, 2 = uglavnom se ne slažem, 3 = uglavnom se slažem, 4 = u potpunosti se slažem. Odgovori „Ne znam / ne mogu da procijenim” nisu uključeni u obračun prosjeka. Pošto skala nema neutralnu kategoriju, skorovi iznad 2,5 ukazuju na prevagu slaganja među ispitanicima koji su dali procjenu. Direktori/pomoćnici nisu odgovarali na ovaj blok pitanja, pa tabela obuhvata samo učenike, roditelje i nastavnike.

Nalazi pokazuju da među ispitanicima koji su dali procjenu nastavnici (3,15) iskazuju najviši nivo spremnosti i povjerenja za prijavljivanje korupcije i nepravilnosti, zatim roditelji (3,06), dok su učenici (2,79) najrezervisaniji. To znači da u sve tri ciljne grupe preovladava slaganje sa tvrdnjama o prijavljivanju, ali je ono osjetno slabije kod učenika nego kod odraslih aktera.

Kod učenika je najniža prosječna ocjena zabilježena za tvrdnju da bi imali povjerenja da će prijava biti shvaćena ozbiljno (2,64), što sugerise da je upravo povjerenje u institucionalni odgovor najslabija tačka iz njihove perspektive. Kod roditelja i nastavnika svi prosjeci su iznad 3,00 ili vrlo blizu te vrijednosti, što ukazuje na relativno izraženiju spremnost da prijave nepravilnosti i veće

povjerenje u prijavne mehanizme. Posebno je važno da u sve tri grupe tvrdnja o anonimnim kanalima prijavljivanja dobija relativno visoke ocjene, što sugerira da bi postojanje ili jačanje anonimnih mehanizama moglo dodatno povećati vjerovatnoću prijavljivanja.

4.5. TOLERANCIJA PREMA SIVIM PRAKSAMA

U kojoj mjeri smatrate da su sljedeća ponašanja opravdana?

Tvrđnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
T1. Dati simboličan poklon nastavniku/nastavnici prije zaključivanja ocjene, ako to „svi rade”	2,35	1,85	1,55	1,28
T2. Iskoristiti lična poznanstva da bi se djetetu/učeniku/učenicima olakšao upis, prelazak ili raspoređivanje u odjeljenje	2,29	1,98	1,79	1,39
T3. Tražiti da se učeniku/učenicima omoguće olakšice ili povoljniji tretman, iako bi time drugi bili stavljeni u neravnopravan položaj	2,11	1,57	1,44	1,21
T4. Davati privatne časove učeniku/učenicima koji/koja pohađa istu školu	2,78	2,36	1,66	1,26
T5. Pohađati privatne časove kod nastavnika/nastavnice zaposlenog/e u istoj školi	2,83	2,47	1,75	1,25
T6. Ne prijaviti nepravilnost da škola ili pojedinac ne bi imali probleme	2,41	1,85	1,79	1,26
Indeks tolerancije prema sivim praksama (T1–T6)	2,46	2,01	1,66	1,27

Napomena: Prosječne ocjene izračunate su na skali 1–5, gdje je 1 = uopšte nije opravdano, 2 = uglavnom nije opravdano, 3 = teško je reći, 4 = uglavnom jeste opravdano, 5 = potpuno je opravdano. Indeks predstavlja aritmetičku sredinu stavki T1–T6. Niže vrijednosti ukazuju na manju toleranciju, odnosno na jače normativno odbacivanje ovih ponašanja.

Dobijeni indeks pokazuje jasan obrazac: učenici (2,46) iskazuju najveći nivo tolerancije prema sivim praksama, zatim roditelji (2,01), dok su nastavnici (1,66) i posebno direktori/pomoćnici direktora (1,27) osjetno stroži u normativnoj ocjeni ovih ponašanja. Pošto su sve vrijednosti ispod 3,00, nijedna ciljna grupa, u prosjeku, ne smatra da su ova ponašanja opravdana; ipak, učenici su osjetno bliži sredini skale, što govori o većoj ambivalentnosti i većem prostoru za relativizaciju problematičnih praksi.

Najmanje prihvatljivim ponašanjem u svim grupama pokazuje se traženje olakšica ili povoljnijeg tretmana za učenika, iako bi to druge stavilo u neravnopravan položaj. Ta stavka ima najniže prosječne ocjene kod učenika, roditelja, nastavnika i direktora/pomoćnika direktora, što znači da se direktno pogodovanje na štetu drugih najjasnije prepoznaje kao neopravdano. Slično tome, i poklanjanje nastavniku prije zaključivanja ocjene te korišćenje poznanstava za upis ili raspored dobijaju relativno niske skorove, naročito kod nastavnika i direktora/pomoćnika direktora.

Najviše prosječne ocjene bilježe stavke koje se odnose na privatne časove u okviru iste škole, posebno kod učenika (2,78 i 2,83) i roditelja (2,36 i 2,47). To pokazuje da se upravo ova oblast najčešće doživljava kao siva zona, odnosno kao pojava koja se manje jednoznačno odbacuje nego ostali oblici neformalnog pogodovanja. Ukupno posmatrano, tabela ukazuje da je normativna osuda sivih praksi najizraženija kod aktera koji su institucionalno bliži upravljanju i radu škole, dok su učenici i, u nešto manjoj mjeri, roditelji skloniji neodlučnosti ili većoj toleranciji, naročito kada je riječ o privatnim časovima.

4.6. LIČNA ILI POSREDNA IZLOŽENOST KORUPCIJI

Da li ste lično doživjeli, neposredno vidjeli ili pouzdano saznali za sljedeće pojave u školi vašeg djeteta?

Tvrdnja / pitanje	Da, pouzdano sam saznao/la od drugih				Da, neposredno sam vidio/la ili doživio/la			
	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
Privilegovanje učenika/učenica pri ocjenjivanju	20,3	21,6	12	10,7	31,2	9,6	11	4,4
Zloupotreba ličnih poznanstava radi sticanja koristi pri upisu, raspoređivanju u odjeljenje ili pribavljanju posebnih pogodnosti	24,5	18,4	15,3	9,4	17,2	8,7	9,8	8,8
Neutemeljeno opravdavanje izostanaka ili ublažavanje disciplinskih mjera	19,5	12	11,5	10,7	19,2	6,1	13,7	11,9
Poklon, usluga ili pritisak u vezi sa ocjenom ili statusom učenika/učenice	19,6	12,9	10,7	10,7	16,6	5,1	9,9	3,8
Privatni časovi koji mogu predstavljati sukob interesa	14,9	10,6	12,4	11,9	10,7	4,5	5,2	4,4
Indeks	19,8	15,1	12,4	10,7	19	6,8	9,9	6,7

U ovoj sekciji nijesu prikazane prosječne ocjene, jer ponuđeni odgovori ne predstavljaju jedinstvenu skalu intenziteta stava, već različite oblike iskustva i saznanja: odsustvo iskustva, posredno saznanje, neposredno iskustvo i nemogućnost procjene. Zbog toga je metodološki opravdanije ove nalaze prikazati kroz procenete odgovora „Da, pouzdano sam saznao/la od drugih” i „Da, neposredno sam vidio/la ili doživio/la”, nego kroz jednu zbirnu prosječnu vrijednost.

Tabela pokazuje da učenici najčešće navode i posredno i neposredno saznanje o koruptivnim i rizičnim praksama, što upućuje na to da ove pojave registruju češće i neposrednije od ostalih ciljnih grupa. To je posebno izraženo kod privilegovanja učenika pri ocjenjivanju (20,3% posredno; 31,2% neposredno), ali i kod zloupotrebe ličnih poznanstava pri upisu i raspoređivanju (24,5%; 17,2%). Učenici češće od drugih navode i iskustva vezana za neutemeljeno opravdavanje izostanaka (19,5%; 19,2%) te poklon, uslugu ili pritisak u vezi sa ocjenom ili statusom učenika (19,6%; 16,6%).

Kod roditelja, nastavnika i direktora/pomoćnika u većini slučajeva češće je zastupljeno posredno saznanje nego neposredno iskustvo, što sugerise da o ovim pojavama češće saznaju preko drugih nego kroz lični uvid. Tako roditelji, na primjer, za privilegovanje pri ocjenjivanju češće navode posredno nego neposredno saznanje (21,6% prema 9,6%), a sličan obrazac prisutan je i kod nastavnika (12,0% prema 11,0%) i direktora/pomoćnika direktora (10,7% prema 4,4%). Direktori/pomoćnici direktora uglavnom bilježe najniže udjele oba tipa saznanja, dok se kod svih grupa kao manje direktno vidljiva izdvaja pojava privatnih časova koji mogu predstavljati sukob interesa (učenici 14,9%; 10,7%, roditelji 10,6%; 4,5%, nastavnici 12,4%; 5,2%, direktori/pomoćnici direktora 11,9%; 4,4%). Ukupno posmatrano, nalazi ukazuju da su učenici grupa koja ima najviše neposrednih uvida u problematične prakse, dok su kod ostalih ciljnih grupa takva saznanja češće posredna

4.7. PRIVATNI ČASOVI I RIZIK OD SUKOBIA INTERESA

Da li se slažete sa sljedećim tvrdnjama o privatnim časovima i mogućem sukobu interesa?

Tvrdnja / pitanje	Učenici	Roditelji	Nastavnici	Direktori/ pomoćnici
PT1. Privatni časovi su u velikoj mjeri posljedica toga što redovna nastava ne odgovara potrebama učenika/učenica	2,39	2,5	1,75	1,81
PT2. Posebno je problematično kada nastavnik/nastavnica drži privatne časove učeniku/učenici kojem/k kojoj predaje	2,53	2,87	3,47	3,66
PT3. Škole bi morale imati jasna pravila i nadzor u vezi sa privatnim časovima	2,56	3,02	3,17	3,37
PT4. Učenici/učenice i njihove porodice ponekad osjećaju pritisak da uzimaju privatne časove kako bi ostvarili bolji tretman ili uspjeh	2,68	2,67	2,35	2,34
Indeks percepcije problema privatnih časova i sukoba interesa (PT1–PT4)	2,54	2,77	2,68	2,8

Napomena: Prosječne ocjene izračunate su na četvorostepenoj skali: 1 = uopšte se ne slažem, 2 = uglavnom se ne slažem, 3 = uglavnom se slažem, 4 = u potpunosti se slažem. Odgovori „Ne znam / ne mogu da procijenim” nisu uključeni u obračun prosjeka. Pošto skala nema neutralnu kategoriju, skorovi iznad 2,5 ukazuju na prevagu slaganja među ispitanicima koji su dali procjenu. Zbirni indeks treba tumačiti kao opšti indikator problematizacije privatnih časova i mogućeg sukoba interesa, imajući u vidu da stavke obuhvataju različite aspekte ove teme.

Zbirni indeks pokazuje da direktori/pomoćnici direktora (2,80) i roditelji (2,77) iskazuju nešto viši stepen slaganja sa tvrdnjama koje privatne časove povezuju sa problemima u funkcionisanju sistema i mogućim sukobom interesa nego nastavnici (2,68) i posebno učenici (2,54). Ipak, zbirni rezultat u ovom bloku treba tumačiti oprezno, jer on objedinjuje više različitih aspekata: uzroke privatnih časova, etičku problematičnost odnosa nastavnik–učenik, potrebu za pravilima i nadzorom, te osjećaj pritiska da se privatni časovi uzimaju radi boljeg tretmana ili uspjeha.

Najizraženije slaganje u svim grupama prisutno je kod tvrdnje da je posebno problematično kada nastavnik drži privatne časove učeniku kojem predaje, pri čemu su te ocjene naročito visoke kod direktora/pomoćnika (3,66) i nastavnika (3,47). Visok stepen saglasnosti prisutan je i u pogledu tvrdnje da bi škole morale imati jasna pravila i nadzor u vezi sa privatnim časovima, posebno kod direktora/pomoćnika (3,37), nastavnika (3,17) i roditelja (3,02). To ukazuje na široko prisutan stav da upravo odnos između privatnih časova i službene nastavne uloge zahtijeva jasniju institucionalnu regulaciju.

S druge strane, najveće razlike među ciljnim grupama pojavljuju se kod tvrdnje da su privatni časovi u velikoj mjeri posljedica toga što redovna nastava ne odgovara potrebama učenika. Učenici (2,39) i roditelji (2,50) su osjetno bliži slaganju sa ovom tvrdnjom nego nastavnici (1,75) i direktori/pomoćnici (1,81), što sugerise da korisnici obrazovnog sistema češće vide privatne časove kao posljedicu nedovoljne adekvatnosti redovne nastave, dok ih zaposleni u školama i uprava uglavnom odbacuju kao dominantno objašnjenje. Slično tome, učenici (2,68) i roditelji (2,67) češće od nastavnika (2,35) i direktora/pomoćnika direktora (2,34) izražavaju slaganje da porodice ponekad osjećaju pritisak da uzimaju privatne časove radi boljeg tretmana ili uspjeha. Ukupno posmatrano, nalazi ukazuju da su nastavnici i direktori/pomoćnici direktora stroži u etičkoj ocjeni konflikta interesa, dok su učenici i roditelji osjetljiviji na pitanje pritiska i funkcionalnih razloga zbog kojih se privatni časovi uopšte uzimaju.

4.8. SAŽETAK KOMPARATIVNIH NALAZA

Komparativna analiza zajedničkih nalaza pokazala je da između ciljnih grupa postoje istovremeno i važne podudarnosti i izražene razlike u percepciji korupcije, opažanju rizičnih praksi i procjeni institucionalnog integriteta škole. Nalazi ukazuju da nastavnici i direktori/pomoćnici, u većini analiziranih oblasti, daju povoljnije ocjene funkcionisanja škole, rjeđe opažaju prisutnost nepravilnosti i iskazuju viši nivo povjerenja u institucionalne mehanizme. Nasuprot tome, učenici i roditelji češće registruju problematične pojave, rezervisanije ocjenjuju pravičnost i transparentnost školskog sistema i u većoj mjeri ukazuju na prisustvo neformalnih uticaja i sivih praksi. Posebno se izdvajaju oblasti koje se odnose na privatne časove, prijavljivanje nepravilnosti, zaštitu prijavitelaca i uticaj ličnih veza, budući da su upravo u tim segmentima uočene najveće razlike između korisničke i institucionalne perspektive. Posmatrano u cjelini, komparativni nalazi potvrđuju da se isti fenomeni u obrazovanju različito vide u zavisnosti od pozicije koju pojedini akteri zauzimaju u školskom sistemu, kao i od stepena njihove neposredne uključenosti u svakodnevno funkcionisanje škole.

Iako komparativni prikaz zajedničkih tematskih blokova omogućava jasan uvid u osnovne obrasce saglasnosti i razlika među ciljnim grupama, za potpunije razumijevanje rezultata potrebno je posebno razmotriti i ona pitanja koja su bila prilagođena specifičnoj ulozi učenika, roditelja, nastavnika i direktora/pomoćnika. Upravo ta pitanja pružaju dodatne uvide u posebne oblike iskustava, informisanosti, pritiska, profesionalnih dilema i institucionalnih mehanizama koji nisu mogli biti u potpunosti obuhvaćeni zajedničkim komparativnim okvirom. Iz tog razloga, u

narednom poglavlju pažnja se usmjerava na specifične nalaze po ciljnoj grupi, kako bi se preciznije sagledali oni aspekti problema korupcije i integriteta u obrazovanju koji proizlaze iz različitih pozicija i odgovornosti aktera unutar školskog sistema.

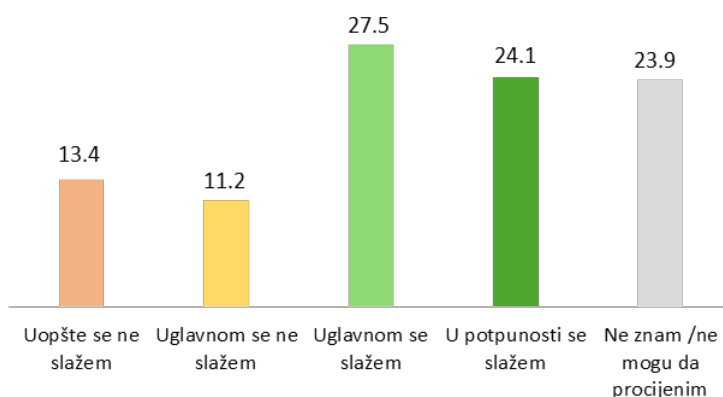

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA PO CILJNIM GRUPAMA

U ovom poglavlju prikazani su nalazi koji se odnose na pitanja specifična za pojedine ciljne grupe i koja, zbog svoje sadržine i funkcije u instrumentima, nijesu neposredno uporediva između svih ispitanika. Za razliku od prethodnog poglavlja, koje je bilo zasnovano na zajedničkim tematskim blokovima prisutnim u svim ili gotovo svim upitnicima, ovdje je fokus stavljen na one aspekte istraživanja koji pružaju dublji uvid u posebnu poziciju učenika, roditelja, nastavnika i direktora/pomoćnika u odnosu na problem korupcije i integriteta u obrazovanju. Takva pitanja obuhvataju, između ostalog, informisanost učenika i roditelja, iskustva roditelja sa neformalnim uticajima i privatnim časovima, profesionalne pritiske i dileme nastavnika, kao i institucionalne procedure, prijavne mehanizme i preventivne mjere iz perspektive uprave škole. Ovakav način prikaza omogućava da se, pored zajedničkih obrazaca identifikovanih u komparativnom dijelu, jasnije sagledaju i specifični oblici rizika, iskustava i procjena koji proizlaze iz različitih uloga koje pojedine grupe imaju u školskom sistemu.

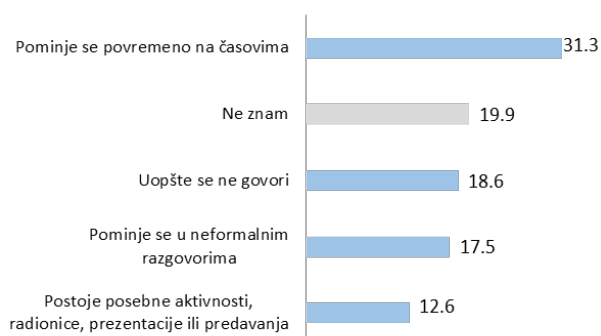
5.1. PERSPEKTIVA UČENIKA

Informisan/a sam o tome šta u školi predstavlja korupciju ili nepravednu korist.

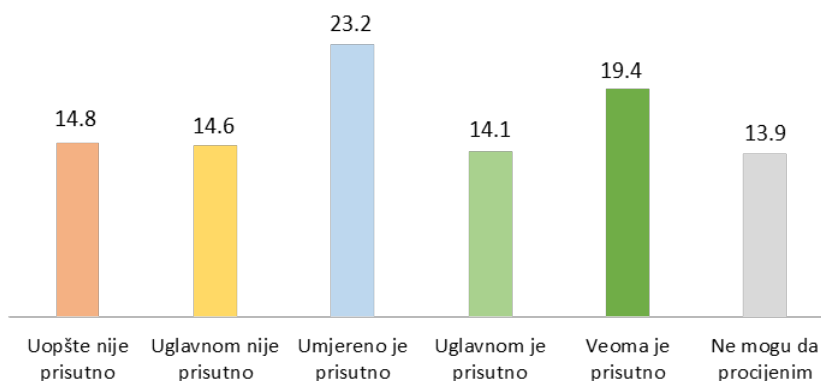
Kod učenika/ca preovlađuje stav da su informisani o tome šta u školi predstavlja korupciju ili nepravednu korist: ukupno 51,6% se sa ovom tvrdnjom slaže (27,5% uglavnom, 24,1% u potpunosti), dok se 24,6% ne slaže (13,4% uopšte, 11,2% uglavnom). Istovremeno, relativno visok udio onih koji navode da ne znaju ili ne mogu da procijene (23,9%) sugerise da informisanost učenika/ca o ovoj temi nije ujednačena i da kod značajnog dijela njih postoji nesigurnost u prepoznavanju korupcije i nepravedne koristi.

Koliko se u tvojoj školi govori o integritetu, poštenju, sukobu interesa i prijavljivanju nepravilnosti?

Tema integriteta, poštenja, sukoba interesa i prijavljivanja nepravilnosti među učenicima/cama nije potpuno nevidljiva, ali ni dovoljno sistematično prisutna u školskom okruženju. Najveći udio učenika/ca navodi da se o ovim pitanjima povremeno govori na časovima (31,3%), dok 12,6% kaže da u školi postoje i posebne aktivnosti, radionice, prezentacije ili predavanja. S druge strane, 18,6% učenika/ca smatra da se o tome uopšte ne govori, a dodatnih 17,5% navodi da se tema pominje samo u neformalnim razgovorima, što ukazuje da je prisustvo ovih sadržaja u značajnom dijelu škola i dalje ograničeno ili nesistematično. Uz to, relativno visok udio odgovora „Ne znam” (19,9%) sugerira da dio učenika/ca ove teme ne prepoznaje kao jasno i vidljivo prisutne u školskom životu.

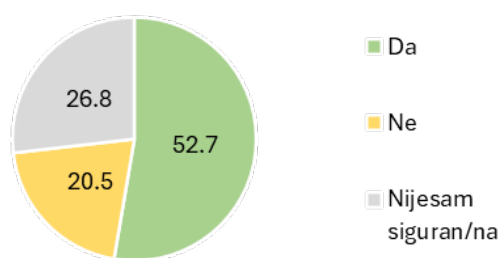
Da li u tvojoj školi postoje privilegovani učenici kojima se češće izlazi u susret nego drugima?

Nalazi ukazuju da među učenicima/ama postoji prilično izražena percepcija da u školi postoje privilegovani učenici kojima se češće izlazi u susret nego drugima. Ukupno 33,5% učenika/ca smatra da je ova pojava uglavnom ili veoma prisutna (14,1% i 19,4%), dok 23,2% navodi da je umjereno prisutna. Nasuprot tome, 29,4% procjenjuje da pojava uopšte nije ili uglavnom nije prisutna.

Ovakav raspored odgovora sugerira da privilegovani tretman učenika nije percipiran kao izolovana ili zanemarljiva pojava, već kao obrazac koji značajan dio učenika/ca prepoznaje u školskom okruženju.

Ako bi nastavnik/ca od tebe tražio/la poklon, uslugu ili novac radi bolje ocjene, da li bi to prijavio/la?

Većina učenika/ca navodi da bi prijavila situaciju u kojoj nastavnik ili nastavnica traži poklon, uslugu ili novac radi bolje ocjene: 53,2% odgovorilo je „da”. Ipak, nalaz istovremeno pokazuje da spremnost na prijavljivanje nije potpuno stabilna, jer 20,0% učenika/ca navodi da to ne bi prijavilo, dok je dodatnih 26,8% nesigurno.

Ovakva raspodjela odgovora sugerira da, iako kod učenika/ca postoji većinska deklarativna spremnost da reaguju na očigledan oblik korupcije, istovremeno ostaje značajan prostor za neodlučnost i uzdržanost. Zbirno posmatrano, gotovo polovina ispitanika ili ne bi prijavila takvu situaciju ili nije sigurna kako bi postupila, što ukazuje na potrebu za jačanjem povjerenja u mehanizme prijavljivanja i dodatnim osnaživanjem učenika/ca da prepoznate nepravilnosti bez bojazni prijave.

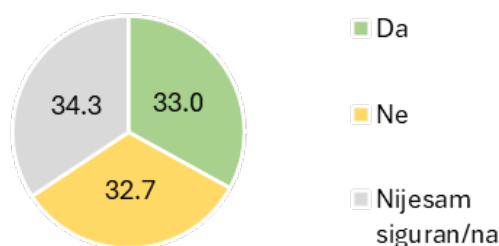
Ako si na prethodno pitanje odgovorio/la „NE“, zašto to ne bi prijavio/la?

Otvoreni odgovori učenika/ca koji navode da takvu situaciju ne bi prijavili grupisani su u više tematskih kategorija, s ciljem da se identifikuju dominantni obrasci obrazloženja.

Kategorija	Opis kategorije	Tipični sadržaj odgovora
Lična korist i dobijanje bolje ocjene	Učenik/ca ne bi prijavio/la jer od situacije očekuje neposrednu korist, bolju ocjenu, prolaznost, bolji prosjek ili lakši školski uspjeh.	„Dobio/la bih bolju ocjenu“, „to mi ide u korist“, „treba mi ocjena“, „zašto bih prijavio/la ako meni odgovara“
Strah od posljedica po sebe	Učenik/ca ne bi prijavio/la zbog bojazni od osvete, lošijeg odnosa sa nastavnikom, težeg tretmana, problema u daljem školovanju ili izlaganja pritisku.	„Bojim se“, „kasnije bi me zamrzio/la“, „to bi uticalo na moj tretman“, „profesor bi saznao“
Nepovjerenje u školu i institucije	Učenik/ca smatra da prijava ne bi proizvela efekat, da škola ne bi reagovala ili da bi prije vjerovala nastavniku nego učeniku.	„Niko ne bi reagovao“, „uprava bi vjerovala profesoru, a ne meni“, „ništa se ne bi promijenilo“, „institucije ne rade svoj posao“
Kultura neprijavlivanja / nespремnost da se miješa	Učenik/ca odbija prijavu jer ne želi da se „petlja“, prijavljuje druge ili bude percipiran/a kao drukara, špijun ili tužibaba.	„Nije moja stvar“, „ne želim da se miješam“, „nisam drukara“, „ne prijavljujem“, „ne tiče me se“
Zaštita nastavnika / lojalnost / sažaljenje	Učenik/ca ne bi prijavio/la jer ne želi da nastavnik ima probleme, da izgubi posao ili zato što prema njemu/njoj osjeća poštovanje, lojalnost ili empatiju.	„Žao bi mi bilo“, „ne bih da mu/joj ugrozim posao“, „iz poštovanja prema nastavniku“, „možda mu/joj je to potrebno“
Odbijanje ponude, ali bez prijavljivanja	Učenik/ca navodi da ne bi prihvatio/la poklon/uslugu/novac kao način dobijanja ocjene, ali nastavnika ipak ne bi formalno prijavio/la.	„Ne bih prihvatio/la, ali ne bih ni prijavio/la“, „samo bih odbio/la“, „ne bih dao/la ništa, ali ne bih pravio/la problem“
Nekonzistentni ili kontradiktorni odgovori	Učenik/ca je u zatvorenom pitanju označio/la da ne bi prijavio/la, ali u otvorenom odgovoru iskazuje principijelnu osudu i navodi da bi ipak prijavio/la ili da to jeste korupcija.	„To nije fer prema drugima“, „to je korupcija“, „prijavio/la bih“, „nije u redu“
Nekodabilni odgovori	Odgovori bez analitičke vrijednosti: bez odgovora, „ne znam“, nečitki, besmisleni, nasumični, šaljivi ili vulgarni unosi.	„Bez odgovora“, „ne znam“, emotikoni, nepovezani ili nejasni unosi

Otvoreni odgovori pokazuju da neprijavlivanje ovakve situacije među učenicima/ama najčešće proizlazi iz nekoliko tipova razloga: očekivane lične koristi, straha od posljedica po sebi, nepovjerenja da bi škola ili nadležni organi adekvatno reagovali, kao i šire kulture neprijavlivanja. U manjem broju odgovora prisutni su motivi zaštite nastavnika ili stav da bi učenik/ca takvu ponudu odbio/la, ali je ipak ne bi formalno prijavio/la. Dio odgovora bio je nekonzistentan ili analitički neupotrebljiv, što treba imati u vidu prilikom tumačenja ovog pitanja.

Ako bi saznao/la da je drugi učenik preko veze dobio korist u školi, da li bi to prijavio/la?

Odgovori učenika/ca na ovo pitanje pokazuju izrazitu podijeljenost i neodlučnost kada je riječ o prijavljivanju koristi stečene „preko veze“. Samo 33,0% navodi da bi takvu situaciju prijavilo, dok je gotovo identičan udio onih koji kažu da to ne bi učinili (32,7%). Uz to, najveća pojedinačna grupa čine učenici/ce koji/e su nesigurni/e (34,3%).

Ovakav raspored odgovora sugerirše da je spremnost na prijavljivanje nepravilnosti osjetno slabija kada se radi o koristi koju je ostvario drugi učenik, nego kada je riječ o direktnom zahtjevu nastavnika za poklon, uslugu ili novac. Nalaz ukazuje da kod učenika/ca postoji visok nivo kolebanja i nedovoljno jasna spremnost da reaguju u situacijama posredne nepravde, što može upućivati na nepovjerenje u mehanizme prijavljivanja, strah od posljedica ili slabije osjećanje lične odgovornosti da se takve pojave prijave.

Ako si na prethodno pitanje odgovorio/la „NE“, zašto to ne bi prijavio/la?

Otvoreni odgovori učenika/ca koji navode da ne bi prijavili situaciju u kojoj je drugi učenik preko veze dobio korist u školi grupisani su u osam tematskih kategorija:

Kategorija	Opis kategorije	Tipični sadržaj odgovora
Nije moja stvar / ne želim da se miješam	Učenik/ca smatra da to nije njegova/njena odgovornost, da se ne treba miješati u tuđe stvari, živote ili ocjene.	„Nije moja stvar“, „ne tiče me se“, „gledam svoja posla“, „neću da se miješam“, „nije moj posao da prijavljujem“
Lojalnost prema drugu/drugarici / zaštita druge osobe	Učenik/ca ne bi prijavio/la jer se radi o drugu, bliskoj osobi ili nekome kome ne želi da napravi problem.	„Drug mi je“, „ne bih izdao druga“, „ne bih da mu/joj napravim problem“, „ne želim da kvarim nečiji uspjeh“, „žao bi mi bilo“
Strah od posljedica po sebe	Učenik/ca se boji da bi prijava mogla dovesti do problema po njega/nju: sukoba sa učenicom, nastavnikom, vršnjacima ili narušavanja položaja u školi.	„Bojim se“, „mogli bi da me maltretiraju“, „ispala bih špijun“, „imali bi nešto protiv mene“, „došla bih u problem“
Nepovjerenje u školu i institucije / uvjerenje da prijava nema efekta	Učenik/ca smatra da se ništa ne bi promijenilo, da škola ne bi reagovala, da bi prijava bila zataškana ili da ne bi bila shvaćena ozbiljno.	„Niko ne bi reagovao“, „ništa se ne bi promijenilo“, „škola bi zataškala“, „prijava se ne bi uvažila“, „nema koristi od prijave“
Kultura neprijavljivanja / odbijanje uloge 'drukare'	Učenik/ca odbija prijavu jer ne želi da bude percipiran/a kao drukara, špijun, tužibaba ili cinkaroš.	„Nisam drukara“, „nisam špijun“, „ne drukam“, „neću da budem tužibaba“, „omerta“
Normalizacija, relativizacija ili tolerisanje koristi preko veze	Učenik/ca relativizuje problem, smatra da je to uobičajeno, da je to „snalaženje“, da svako gleda sebe ili da bi i sam/a isto uradio/la.	„Ako može, što da ne“, „snašao se“, „to svi rade“, „i ja bih isto“, „normalan način snalaženja“
Prebacivanje odgovornosti na školu i sistem	Učenik/ca smatra da to nije na učenicima da prijavljuju, već da je odgovornost na školi, upravi, institucijama ili odraslima koji vode sistem.	„To treba škola da riješi“, „nije na meni da djelim pravdu“, „to je posao uprave“, „nadležni treba da reaguju“
Nekonzistentni, nejasni i nekodabilni odgovori	Odgovori bez jasne analitičke vrijednosti: „Bez odgovora“, „ne znam“, nečitki unosi, šale, psovke, kontradiktorne izjave tipa „prijavio/la bih“.	„Bez odgovora“, „ne znam“, besmisleni ili nepovezani unosi, odgovori suprotni zatvorenom odgovoru

Otvoreni odgovori pokazuju da neprijavljivanje situacije u kojoj je drugi učenik preko veze dobio korist najčešće proizlazi iz stava da to nije lična stvar ispitanika i da se ne treba miješati u tuđe odnose, uspjeh ili način na koji je neko ostvario korist. U velikom broju odgovora prisutni su i motivi lojalnosti prema drugu ili drugarici, kao i odbijanje da se bude percipiran kao „drukara“ ili „špijun“. Istovremeno, dio učenika/ca navodi strah od posljedica po sebe i nepovjerenje da bi prijava imala efekta, uz uvjerenje da škola ili institucije ne bi adekvatno reagovala. U određenom broju odgovora prisutna je i relativizacija problema, odnosno stav da je riječ o uobičajenom obliku snalaženja koji ne treba prijavljivati. Ukupno posmatrano, ovi odgovori ukazuju da je spremnost učenika/ca da prijave korist stečenu „preko veze“ kod drugog učenika dodatno oslabljena kombinacijom vršnjačke lojalnosti, kulture neprijavljivanja i slabog povjerenja u sistemsku reakciju.

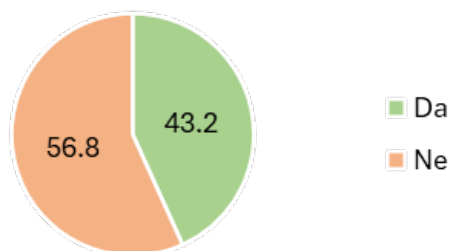
Kome bi se prvo obratio/la u slučaju sumnje na korupciju?

Nalazi pokazuju da bi se učenici/ce u slučaju sumnje na korupciju prije svega obraćali roditelju ili staratelju (47,9%), što ovu opciju čini ubjedljivo najčešćim prvim izborom. Znatno rjeđe bi se prvo obratili odjeljenjskom starješini ili nastavniku/nastavnici kojem/kojoj vjeruju (16,8%), dok bi se manji udio učenika/ca prvo obratio upravi škole (9,6%). Ostali formalniji kanali ostaju veoma rijetko zastupljeni, uključujući pedagoga ili psihologa (4,3%), anonimni kanal (2,9%), inspekciju ili ministarstvo (2,6%) i policiju (1,7%).

Ovakva raspodjela odgovora sugerira da učenici/ce u situacijama sumnje na korupciju prvenstveno traže podršku u najbližem i najpouzdanijem okruženju, prije svega u porodici, a tek potom u pojedinim osobama unutar škole kojima vjeruju. Istovremeno, relativno nizak udio onih koji bi se prvo obratili formalnim mehanizmima prijavljivanja ukazuje da ti kanali nijesu dovoljno prepoznati ili doživljeni kao prvi i prirodan izbor. Posebno je važno da 10,7% učenika/ca navodi da se ne bi obratilo nikome, što dodatno ukazuje na potrebu da se ojača povjerenje u školske i institucionalne mehanizme zaštite i prijavljivanja.

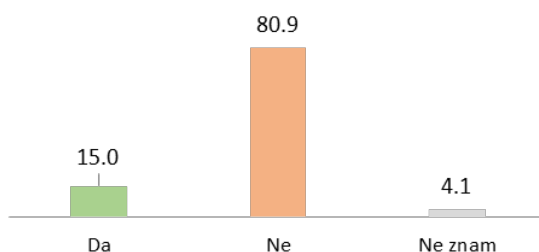
Da li si u posljednjih 12 mjeseci pohađao/la privatne časove iz nekog predmeta?

Pohađanje privatnih časova među učenicima/ama je relativno rasprostranjeno: 43,2% ispitanika navodi da je u posljednjih 12 mjeseci pohađalo privatne časove iz nekog predmeta, dok 56,8% kaže da to nije činilo. Iako većina učenika/ca nije koristila ovu vrstu dodatne nastave, udio onih koji jesu dovoljno je visok da ukaže na značajno prisustvo privatnih časova u obrazovnom iskustvu ove ciljne grupe.

Ovaj rezultat upućuje na to da privatni časovi nijesu marginalna pojava, već važan dio obrazovne prakse za znatan broj učenika/ca. U kontekstu prethodnih nalaza, podatak je posebno značajan jer pokazuje da pitanje privatnih časova nije samo stvar percepcije, već i neposrednog iskustva velikog dijela učenika/ca, zbog čega ga je važno dodatno sagledati kroz razloge pohađanja, vrstu nastavnika kod kojih se časovi uzimaju i eventualnu povezanost sa osjećajem pritiska ili očekivanjem boljeg tretmana.

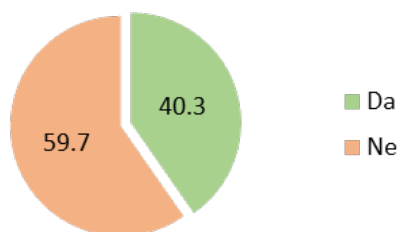
Da li je nastavnik kod koga ideš na privatne časove zaposlen u tvojoj školi?

Među učenicima/ama koji su u posljednjih 12 mjeseci pohađali privatne časove, 15,0% navodi da je nastavnik kod kojeg idu na časove zaposlen u njihovoj školi, dok 80,9% kaže da to nije slučaj. Dodatnih 4,1% nije sigurno ili ne zna. Ovakva raspodjela pokazuje da se privatni časovi u najvećem broju slučajeva odvijaju van neposrednog nastavnog okruženja učenika/ca, odnosno kod nastavnika koji nijesu zaposleni u njihovoj školi.

Istovremeno, podatak da svaki sedmi učenik/ca koji pohađa privatne časove navodi da ih uzima kod nastavnika zaposlenog u sopstvenoj školi nije zanemarljiv. U kontekstu istraživanja o korupciji i sukobu interesa, ovaj rezultat je posebno važan jer ukazuje da se kod dijela učenika/ca privatni časovi ipak odvijaju unutar istog školskog okruženja, što može otvoriti pitanje granica profesionalne uloge nastavnika i percepcije mogućeg povlašćenog tretmana.

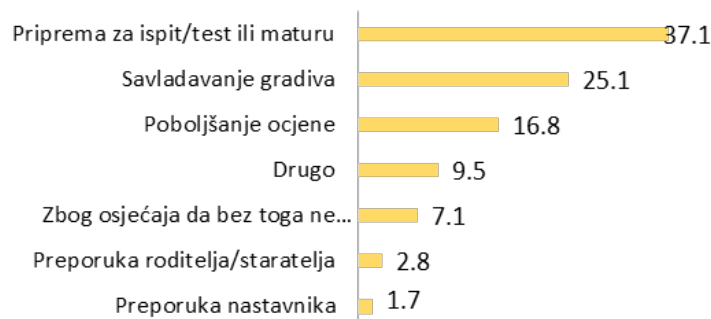
Da li ti taj nastavnik predaje isti predmet u nekoj drugoj školi?

Među učenicima/ama za koje je ovo pitanje bilo relevantno, 40,3% navodi da nastavnik kod kojeg pohađaju privatne časove u nekoj drugoj školi predaje isti predmet, dok 59,7% kaže da to nije slučaj.

Ovaj podatak je posebno osjetljiv u kontekstu istraživanja, jer upućuje na mogući sukob interesa i rizik da se granica između redovne nastavne uloge i privatnog angažmana zamagli. Iako većina ispitanika iz ove podgrupe ne navodi takvo preklapanje, udio od 40,3% je dovoljno visok da ukaže da ova praksa nije izolovana i da zaslužuje posebnu pažnju u interpretaciji privatnih časova kao potencijalne sive zone u obrazovanju.

Koji je glavni razlog za privatne časove?

Među učenicima/cama koji su pohađali privatne časove, kao glavni razlog najčešće se navodi priprema za ispit, test ili maturu (37,1%), a zatim savladavanje gradiva (25,1%) i poboljšanje ocjene (16,8%). Ovakav raspored odgovora pokazuje da su privatni časovi prije svega povezani sa konkretnim obrazovnim zahtjevima i postizanjem boljeg školskog uspjeha, a manje sa spoljnim preporukama ili pritiscima.

Istovremeno, podatak da 7,1% učenika/ca kao glavni razlog navodi osjećaj da bez privatnih časova ne mogu postići uspjeh ukazuje da kod dijela njih privatni časovi nijesu doživljeni samo kao dodatna pomoć, već i kao gotovo nužan uslov za napredovanje. Nasuprot tome, preporuka roditelja/staratelja (2,8%) i preporuka nastavnika (1,7%) pojavljuju se rijetko kao glavni motiv, što sugerise da učenici/ce privatne časove dominantno vezuju za vlastite akademske potrebe, a manje za direktan spoljašnji podsticaj. Na opciju "drugo" najčešći odgovori su da redovna nastava nije dovoljno kvalitetna, odnosno da nastavnici ne objašnjavaju gradivo jasno, temeljno i na način prilagođen svim učenicima.

Šta smatraš najvećim nedostatkom škole koji može dovesti do korupcije i nepravednih postupaka? (Pitanje otvorenog tipa)

Kategorija	Šta obuhvata
1. Favorizovanje, privilegije i veze	Nejednak tretman učenika, miljenike, poklanjanje ocjena, privilegije po osnovu porijekla, statusa roditelja, rodbinskih, političkih i drugih poznanstava.
2. Nedostatak jasnih pravila, transparentnosti i objektivnih kriterijuma	Nejasna pravila, neujednačene kriterijume ocjenjivanja i odlučivanja, subjektivnost i nedovoljnu transparentnost školskih procedura.
3. Slab nadzor, neefikasna uprava i nepostupanje po prijavama	Izostanak kontrole, slabu reakciju škole i nadležnih službi, neozbiljno shvatanje prijave i manjak odgovornosti uprave.
4. Nekvalitetna nastava, nekompetentan kadar i privatni časovi	Loše objašnjavanje gradiva, neprofesionalnost ili nezainteresovanost nastavnika, nestručan kadar i potrebu za privatnim časovima kao posljedicu takvog rada.
5. Širi sistemski i društveni faktori	Opštu društvenu normalizaciju korupcije, politički uticaj, loš obrazovni sistem, niske plate i poremećen sistem vrijednosti.
6. Školska klima i organizacioni problemi	Disciplinu učenika, vršnjačke odnose, higijenu, opremu, raspored, školske uslove i druge organizacione slabosti koje nijesu direktno korupcija, ali mogu doprinosti osjećaju nepravde.
7. Nema korupcije / ne znam / bez jasnog stava	Odgovore u kojima učenici ne prepoznaju problem, navode da ga nema, ili ne daju sadržinski upotrebljiv odgovor.

Otvoreni odgovori učenika mogu se grupisati u sedam dominantnih cjelina. Najizraženije su teme favorizovanja, privilegija i uticaja veza, zatim nedostatka jasnih pravila i transparentnosti, kao i slabog nadzora i neefikasnog reagovanja škole na nepravilnosti. Značajan dio odgovora odnosi se i na nekvalitetnu nastavu, nekompetentan kadar i privatne časove kao posljedicu takvog rada. Pored toga, učenici dio problema vide i u širem društvenom i političkom kontekstu, dok jedan segment odgovora ukazuje na opšte školske i organizacione slabosti. U posebnu grupu mogu se izdvojiti odgovori u kojima učenici ne prepoznaju korupciju ili nijesu dali jasan sadržinski stav.

Kratak sažetak – perspektiva učenika

Iz perspektive učenika, problem korupcije i nepravednih postupaka u školi prepoznat je kao stvaran, ali ne uvijek jednako jasno definisan i vidljiv. Iako više od polovine učenika navodi da su informisani o tome šta predstavlja korupciju ili nepravednu korist, visok udio onih koji nijesu sigurni pokazuje da je razumijevanje ove teme i dalje neujednačeno. O integritetu, poštenju i prijavljivanju nepravilnosti u školama se, prema njihovim odgovorima, govori povremeno i nedovoljno sistematično, dok značajan dio učenika prepoznaje prisustvo privilegovanih učenika i nejednakog tretmana.

Kada je riječ o prijavljivanju, učenici iskazuju veću spremnost da reaguju na direktan zahtjev nastavnika za poklon, uslugu ili novac nego na situaciju u kojoj je drugi učenik preko veze ostvario korist. U otvorenim odgovorima dominiraju razlozi poput lične koristi, straha od posljedica, nepovjerenja da bi škola adekvatno reagovala i šire kulture neprijavlivanja. Istovremeno, rezultati ukazuju da privatni časovi predstavljaju važan dio obrazovnog iskustva značajnog broja učenika, pri čemu se kao glavni razlozi navode priprema za testove i maturu, savladavanje gradiva i poboljšanje ocjene, dok otvoreni odgovori dodatno naglašavaju percepciju da redovna nastava često nije dovoljno kvalitetna ili jasno objašnjena. Učenici kao ključne rizike za korupciju i nepravdu najčešće izdvajaju favoritizam, uticaj veza i poznanstava, nedostatak jasnih pravila i slab odgovor škole na prijavljene nepravilnosti.

Dok učenici problem korupcije i nepravednih postupaka sagledavaju prvenstveno iz ugla neposrednog iskustva, svakodnevnih školskih odnosa i lične izloženosti, perspektiva roditelja uvodi dodatnu dimenziju procjene funkcionisanja škole spolja, iz pozicije odraslih koji nijesu neposredno prisutni u svakom segmentu školskog života, ali imaju važnu ulogu u praćenju školovanja svoje djece. Zbog toga analiza roditeljskih odgovora omogućava da se sagleda u kojoj mjeri oni prepoznaju iste obrasce nepravde, kako procjenjuju pravičnost i transparentnost školskog sistema i na koji način vide ulogu veza, privatnih časova i mehanizama prijavljivanja u obrazovnom okruženju.

5.2. PERSPEKTIVA RODITELJA

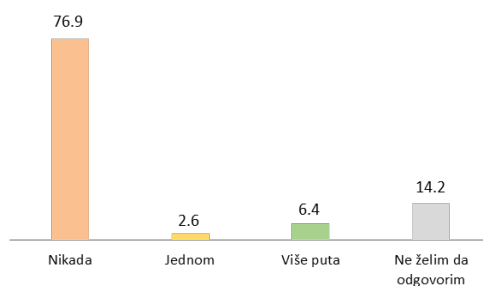
U kojoj mjeri se slažete sa sljedećim tvrdnjama o informisanosti i pravičnosti u školi Vašeg djeteta? (u %)

Tvrdnja / pitanje	Uopšte se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem	Ne mogu da procijenim
Informisan/a sam o pravilima ocjenjivanja, prigovora i prijavljivanja nepravilnosti u školi mog djeteta.	12,1	11	35	22,7	19,1
Imam utisak da se bez ličnih veza/poznanstava ili dodatnog uticaja teže ostvaruje pravičan tretman za moje dijete.	33,3	21,4	18,9	9	17,4

Na tvrdnju „Informisan/a sam o pravilima ocjenjivanja, prigovora i prijavljivanja nepravilnosti u školi mog djeteta”, većina roditelja iskazuje slaganje. Ukupno 57,7% roditelja slaže se sa ovom tvrdnjom (35,0% uglavnom, 22,7% u potpunosti), dok se 23,1% ne slaže (12,1% uopšte, 11,0% uglavnom). Istovremeno, udio od 19,1% onih koji navode da ne znaju ili ne mogu da procijene pokazuje da informisanost roditelja o pravilima ocjenjivanja, mogućnosti prigovora i prijavljivanja nepravilnosti nije ujednačena i da kod dijela njih i dalje postoji određena nesigurnost u vezi sa tim pitanjima.

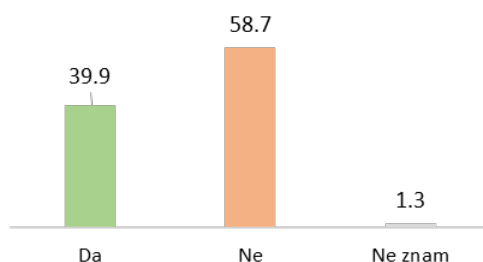
Na tvrdnju „Imam utisak da se bez ličnih veza/poznanstava ili dodatnog uticaja teže ostvaruje pravičan tretman za moje dijete”, roditelji češće iskazuju neslaganje nego slaganje. Ukupno 54,7% roditelja ne slaže se sa ovom tvrdnjom (33,3% uopšte, 21,4% uglavnom), dok se 27,9% slaže (18,9% uglavnom, 9,0% u potpunosti). Ovakav raspored odgovora sugerise da većina roditelja ipak ne smatra da su lične veze ili dodatni uticaj neophodni za pravičan tretman njihovog djeteta u školi. Ipak, činjenica da više od četvrtine roditelja dijeli suprotan utisak ukazuje da kod dijela njih postoji rezervisanost prema punoj pravičnosti i jednakosti postupanja u školskom sistemu.

Da li Vas je neko direktno ili indirektno naveo da pomislite da bi poklon, usluga ili poznanstvo mogli pomoći djetetu u školi?

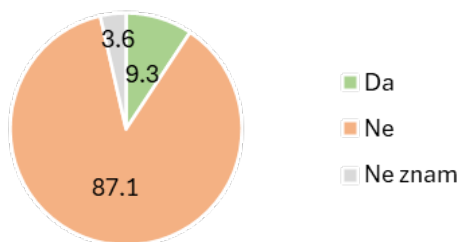
Većina roditelja navodi da se nije susrela sa direktnim ili indirektnim signalima da bi poklon, usluga ili poznanstvo mogli pomoći njihovom djetetu u školi. Ukupno 76,9% ispitanika odgovorilo je „nikada”, dok 2,6% navodi da im se to desilo jednom, a 6,4% više puta. Istovremeno, 14,2% roditelja nije željelo da odgovori na ovo pitanje. Ovakav raspored odgovora sugerise da su takve poruke, prema iskazima roditelja, u najvećem broju slučajeva odsutne. Ipak, činjenica da ukupno 9,0% roditelja navodi da je takvo iskustvo imalo barem jednom nije zanemarljiva, jer ukazuje da ovakve situacije nijesu potpuno isključene.

Da li je Vaše dijete u posljednjih 12 mjeseci uzimalo privatne časove?

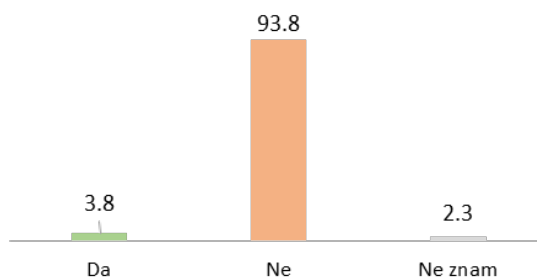
Prema odgovorima roditelja, privatni časovi su prisutni u obrazovnom iskustvu značajnog dijela djece, ali ipak ne predstavljaju dominantan obrazac. Ukupno 39,9% roditelja navodi da je njihovo dijete u posljednjih 12 mjeseci uzimalo privatne časove, dok 58,7% kaže da to nije bio slučaj. Veoma mali udio roditelja (1,3%) navodi da ne zna. Ovakvi odgovori pokazuju da privatni časovi nijesu marginalna pojava, već važan dio obrazovne prakse za značajan broj učenika/ca. Iako većina roditelja navodi da njihovo dijete nije koristilo ovu vrstu dodatne nastave, podatak da je skoro dvoje od petoro djece pohađalo privatne časove ukazuje da su oni postali relevantan prateći segment školovanja, što opravdava dalje sagledavanje razloga zbog kojih se uzimaju i njihovog odnosa prema percepciji pravičnosti i funkcionisanja škole.

Da li privatne časove drži nastavnik zaposlen u školi Vašeg djeteta?

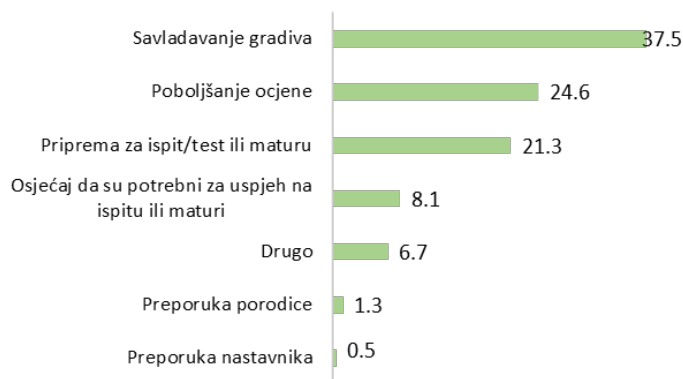
Među roditeljima čija su djeca pohađala privatne časove, velika većina navodi da te časove ne drži nastavnik zaposlen u školi njihovog djeteta. Ukupno 87,1% roditelja odgovorilo je „ne”, dok 9,3% navodi da privatne časove ipak drži nastavnik iz škole njihovog djeteta. Dodatnih 3,6% nije sigurno ili ne zna. Preovlađujući nalazi ukazuju da se privatni časovi u najvećem broju slučajeva organizuju izvan neposrednog školskog okruženja djeteta. Ipak, podatak da gotovo svaki deseti roditelj navodi da časove drži nastavnik zaposlen u istoj školi nije zanemarljiv, jer pokazuje da ova praksa, iako manjinska, postoji i može otvoriti pitanje mogućeg sukoba interesa i percepcije povlašćenog tretmana.

Da li taj nastavnik predaje djetetu isti predmet?

Dobijeni rezultati pokazuju da tek mali broj roditelja navodi da nastavnik koji drži privatne časove njihovom djetetu ujedno predaje i isti predmet u školi. Ukupno 3,8% odgovora glasi „da”, dok 93,8% roditelja navodi da to nije slučaj. Dodatnih 2,3% nije sigurno ili ne zna. Iz prikazanih podataka proizlazi da se direktno preklapanje između privatnih časova i redovne nastave istog predmeta, prema iskazima roditelja, javlja relativno rijetko. Ipak, i ovako nizak udio nije bez značaja, jer upravo takve situacije nose najveći rizik mogućeg sukoba interesa i mogu dodatno pojačati percepciju nejednakog ili povlašćenog tretmana. Kako je riječ o uslovnom pitanju, ove nalaze treba tumačiti u okviru roditelja za koje je pitanje bilo relevantno, a ne kao pokazatelj za cjelokupan uzorak roditelja.

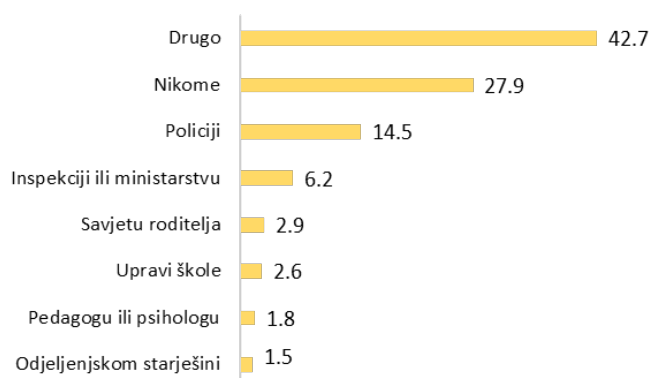
Koji je glavni razlog za privatne časove?

Među roditeljima čija su djeca pohađala privatne časove, kao glavni razlog najčešće se navodi savladavanje gradiva (37,5%), zatim poboljšanje ocjene (24,6%) i priprema za ispit, test ili maturu (21,3%). Ovakva struktura odgovora pokazuje da se privatni časovi iz roditeljske perspektive prije svega doživljavaju kao oblik dodatne obrazovne podrške, usmjerene na lakše razumijevanje nastavnih sadržaja i postizanje boljeg školskog uspjeha. Istovremeno, 8,1% roditelja navodi osjećaj da su privatni časovi potrebni za uspjeh na ispitu ili maturi, što ukazuje da ih dio roditelja ne vidi samo kao dopunsku pomoć, već i kao gotovo nužan uslov za postizanje željenog rezultata. Nasuprot tome, preporuka nastavnika (0,5%) i preporuka porodice (1,3%) pojavljuju se veoma rijetko kao glavni motiv, što sugerira da roditelji privatne časove dominantno povezuju sa akademskim potrebama djeteta, a znatno manje sa spoljnim podsticajem. Otvoreni odgovori pod opcijom „drugo” dodatno pojašnjavaju ove nalaze i pokazuju da roditelji potrebu za privatnim časovima često vezuju za nedovoljno kvalitetnu redovnu nastavu. U najvećem broju tih odgovora navodi se da nastavnici gradivo ne objašnjavaju dovoljno jasno i temeljno, da se lekcije prelaze prebrzo, da na času nema dovoljno discipline ili individualnog pristupa, kao i da se dio nastavnika ne posvećuje jednako svim učenicima. Pored toga, pojedini roditelji ističu i individualne potrebe djeteta, poput slabije koncentracije, teškoća u savladavanju određenih predmeta ili potrebe za sigurnijim i sporijim tempom rada.

Posmatrano u cjelini, roditeljski odgovori sugeriraju da privatni časovi nijesu samo dodatak redovnom školovanju, već često i način da se nadoknade uočeni nedostaci u kvalitetu nastave i podršci koju dijete dobija u školi.

Kome biste se prvo obratili u slučaju ozbiljne sumnje na korupciju ili nepravilnost u školi?

Roditelji bi se u slučaju ozbiljne sumnje na korupciju ili nepravilnost u školi prije svega obratili odjeljenjskom starješini (42,7%), a zatim upravi škole (27,9%). Značajno je i to da bi 14,5% roditelja prvi kontakt tražilo izvan same škole, odnosno kod inspekcije ili ministarstva, dok su ostali kanali zastupljeni znatno rjeđe: savjet roditelja (2,9%), pedagog ili psiholog (2,6%) i policija (1,5%). Manji dio roditelja navodi da se ne bi obratio nikome (6,2%).

Dobijeni rezultati sugeriraju da roditelji najozbiljnije sumnje prvenstveno nastoje rješavati kroz školske kanale komunikacije, i to najprije preko odjeljenjskog starješine, a zatim uprave škole. Istovremeno, relativno visok udio onih koji bi se odmah obratili inspekciji ili ministarstvu ukazuje da dio roditelja očigledno smatra da takve situacije zahtijevaju viši institucionalni nivo reagovanja ili nema puno povjerenje da bi škola sama bila dovoljna instanca za rješavanje problema. Posebnu pažnju zaslužuje i podatak da se 6,2% roditelja ne bi obratilo nikome, jer to može upućivati na rezervu, nepovjerenje ili osjećaj da prijavljivanje ne bi dovelo do konkretnog ishoda.

Koja je po Vašem mišljenju najveća slabost sistema koja ostavlja prostor za korupciju u obrazovanju? (Otvoreno pitanje)

Otvoreni odgovori roditelja na ovo pitanje grupisani su u sedam dominantnih tematskih kategorija, kako bi se preglednije prikazali najčešće prepoznati izvori korupcionog rizika u obrazovanju.

Kategorija	Šta obuhvata
1. Veze, poznanstva, nepotizam i favoritizam	Roditelji najčešće ukazuju na rodbinske, prijateljske, kumovske i političke veze, kao i na privilegovan tretman djece „poznatih“ roditelja i različit odnos prema učenicima.
2. Nedostatak transparentnosti i jasnih kriterijuma	Odgovori naglašavaju nejasna pravila, subjektivno ocjenjivanje, neujednačene kriterijume i netransparentno odlučivanje u školi.
3. Slab nadzor, kontrola i nepostupanje po prijavama	Roditelji ukazuju na nedovoljnu kontrolu rada škole i nastavnika, slab inspekcijski nadzor, izostanak sankcija i uvjerenje da se prijave često zanemaruju ili zataškavaju.
4. Nekvalitetna nastava, nekompetentan kadar i neprilagođen program	U ovoj grupi su odgovori koji problem vide u slabom kvalitetu nastave, nestručnom kadru, lošem prenosu znanja i preobimnom, zastarjelom ili uzrastu neprilagođenom gradivu.
5. Privatni časovi i sukob interesa	Roditelji posebno izdvajaju privatne časove kao sivu zonu, naročito kada predstavljaju posljedicu lošeg rada u školi ili kada ih drže nastavnici povezani sa redovnom nastavom djeteta.
6. Niske plate i slab položaj prosvjetnih radnika	Značajan broj odgovora povezuje korupcione rizike sa lošim materijalnim položajem nastavnika, niskim platama i opštom degradacijom profesije.
7. Pritisak roditelja i širi društveni/politički kontekst	Dio roditelja problem vidi šire: u pritisku porodica na školu, slabljenju autoriteta nastavnika, političkom uticaju i društvenoj normalizaciji korupcije.

Otvoreni odgovori roditelja mogu se svesti na sedam dominantnih tematskih cjelina. Kao najizraženije izdvajaju se veze, poznanstva, nepotizam i favoritizam, zatim nedostatak transparentnosti i jasnih kriterijuma, kao i slab nadzor i neefikasno postupanje po prijavama. Roditelji često ukazuju i na nekvalitetnu nastavu, nekompetentan kadar i neprilagođen program, što se u njihovim odgovorima često povezuje sa pojavom privatnih časova i mogućim sukobom interesa. Pored toga, značajan dio odgovora problem smješta u širi okvir, naglašavajući niske plate i loš položaj prosvjetnih radnika, kao i pritisak roditelja i opšti društveno-politički kontekst u kojem su veze i neformalni uticaji već normalizovani.

Kratak sažetak – perspektiva roditelja

Iz perspektive roditelja, slika o korupciji i nepravednim postupcima u obrazovanju djeluje složenije i umjerenije nego kod učenika. Većina roditelja smatra da je upoznata sa pravilima ocjenjivanja, prigovora i prijavljivanja nepravilnosti, a ujedno češće odbacuje nego prihvata stav da su za pravičan tretman djeteta nužne lične veze ili dodatni uticaj. Istovremeno, dio roditelja ipak prepoznaje određeni prostor za neformalni uticaj, što potvrđuju i odgovori o signalima da bi poklon, usluga ili poznanstvo mogli pomoći djetetu u školi.

Roditelji bi se u slučaju ozbiljne sumnje na korupciju prvenstveno obratili odjeljenjskom starješini ili upravi škole, dok bi manji, ali ne zanemarljiv dio odmah tražio institucionalnu podršku van škole,

prije svega od inspekcije ili ministarstva. Privatni časovi su, prema njihovim odgovorima, prisutni kod značajnog dijela djece, ali se u najvećem broju slučajeva odvijaju van škole i bez direktnog preklapanja sa istim predmetnim nastavnikom. Kao glavni razlozi za privatne časove najčešće se navode savladavanje gradiva, poboljšanje ocjene i priprema za ispite, dok otvoreni odgovori dodatno ukazuju na percepciju da redovna nastava često nije dovoljno jasna, dovoljno kvalitetna ili dovoljno prilagođena potrebama djece. Kada govore o najvećim slabostima sistema, roditelji najčešće ističu veze i poznanstva, nedostatak transparentnosti i jasnih kriterijuma, slabu kontrolu i sankcionisanje nepravilnosti, kvalitet nastavnog kadra, kao i privatne časove kao posebno osjetljivu zonu mogućeg sukoba interesa.

Dok roditelji problem korupcije i nepravednih postupaka sagledavaju prvenstveno spolja, kroz iskustvo svoje djece, komunikaciju sa školom i procjenu pravičnosti sistema, perspektiva nastavnika omogućava uvid iznutra, iz same srži nastavnog procesa. Upravo zato naredna cjelina ima posebnu analitičku vrijednost: ona pokazuje kako nastavnici vide pritiske kojima su izloženi, koliko poznaju procedure i mehanizme zaštite, kako procjenjuju rizične oblasti u školi i na koji način posmatraju privatne časove, prijavljivanje nepravilnosti i profesionalne granice vlastite uloge. Na taj način analiza nastavnčkih odgovora dopunjuje roditeljsku perspektivu i omogućava potpunije razumijevanje odnosa između formalnih pravila sistema i svakodnevne školske prakse.

5.3. PERSPEKTIVA NASTAVNIKA

Koliko često su Vam se u posljednje tri godine dešavale sljedeće situacije?

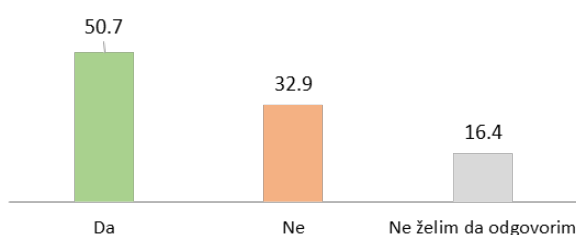
Tvrdnja / pitanje	Nikada	Jednom	Više puta	Ne želim da odgovorim
Da li Vam se u posljednje tri godine desilo da roditelj ili učenik od Vas traži povoljniji tretman van propisanih kriterijuma?	69,2	9,5	14	7,4
Da li ste doživjeli pritisak od kolega, uprave ili roditelja da izmijenite ocjenu, opravdate izostanke ili drugačije postupite?	62,1	11,2	16,4	10,3

Većina nastavnika navodi da se u posljednje tri godine nije susrela sa zahtjevima roditelja ili učenika za povoljniji tretman van propisanih kriterijuma (69,2%). Ipak, zbirno posmatrano, gotovo četvrtina nastavnika ukazuje da je takvo iskustvo imala barem jednom (23,5%), od čega 9,5% jednom, a 14,0% više puta. Udio onih koji nijesu željeli da odgovore (7,4%) dodatno sugerije da je riječ o osjetljivoj temi. Dobijeni rezultati pokazuju da, iako ovakvi zahtjevi nijesu dominantno iskustvo, oni nijesu ni zanemarljiva pojava u radu nastavnika.

Pritisci da se izmijeni ocjena, opravdaju izostanci ili drugačije postupi

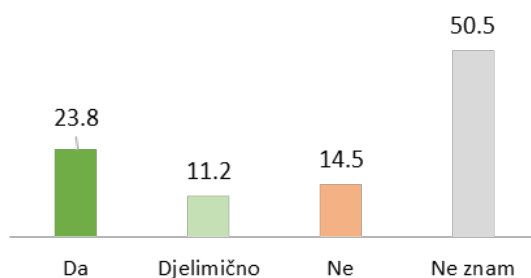
Nešto izraženiji problem vidi se kod pritisaka od kolega, uprave ili roditelja da se izmijeni ocjena, opravdaju izostanci ili drugačije postupi. Iako 62,1% nastavnika navodi da takav pritisak nije doživjelo, više od četvrtine ispitanika jeste imalo takvo iskustvo barem jednom (27,6%), uključujući 11,2% onih kojima se to desilo jednom i 16,4% onih koji navode da se to dešavalo više puta. Uz to, relativno visok udio odgovora „Ne želim da odgovorim” (10,3%) može ukazivati na dodatnu osjetljivost i zadržku da se o ovoj vrsti pritiska otvoreno govori. Ovi nalazi upućuju da su neformalni uticaji na profesionalne odluke nastavnika prisutni u mjeri koja zaslužuje ozbiljnu pažnju.

Da li ste ikada odbili poklon, uslugu ili poziv na privatni aranžman jer ste ga smatrali neprimjerenim?

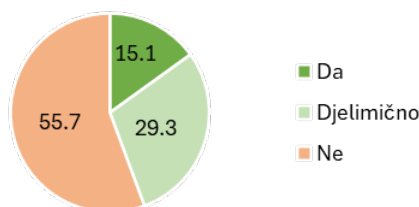
Polovina nastavnika navodi da je makar jednom odbila poklon, uslugu ili poziv na privatni aranžman zato što je to smatrala neprimjerenim (50,7%). Nasuprot tome, 32,9% ispitanika kaže da takvu situaciju nije imalo, dok je 16,4% odbilo da odgovori na pitanje. Ovi nalazi sugerisu da se nastavnici relativno često susrijeću sa ponudama ili situacijama koje doživljavaju kao profesionalno problematične, odnosno dovoljno sporne da ih odbiju. Istovremeno, visok udio onih koji nijesu željeli da odgovore dodatno potvrđuje osjetljivost ove teme i može upućivati na oprez u izjašnjavanju o iskustvima koja zadiru u granice profesionalne etike i mogućeg sukoba interesa.

Da li škola ima pisane procedure za poklone, sukob interesa i prijavu nepravilnosti?

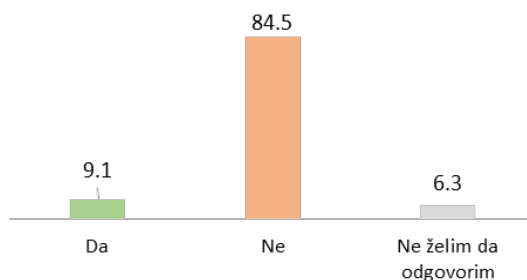
Tek manji dio nastavnika navodi da škola ima jasno uspostavljene pisane procedure za poklone, sukob interesa i prijavu nepravilnosti. Ukupno 23,8% odgovara da takve procedure postoje, dok 11,2% navodi da postoje samo djelimično. S druge strane, 14,5% nastavnika smatra da ih škola nema, a čak 50,5% navodi da ne zna da li takve procedure uopšte postoje. Najvažniji nalaz ovdje nije samo nizak udio potvrdnih odgovora, već prije svega veoma visok procenat onih koji nijesu upoznati sa postojanjem ovakvih pravila. To upućuje na zaključak da, čak i tamo gdje određene procedure postoje, one nijesu dovoljno vidljive, jasno komunicirane ili ugrađene u svakodnevnu praksu škole. Drugim riječima, pitanje formalnih pravila ovdje se ne pokazuje samo kao pitanje njihovog postojanja, već i njihove prepoznatljivosti i dostupnosti nastavnom kadru.

Da li ste upoznati sa procedurom zaštite podnosioca prijave?

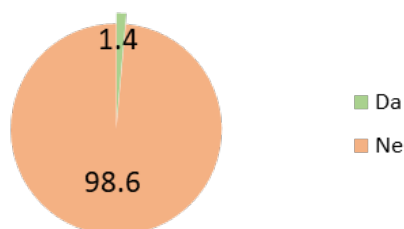
Većina nastavnika navodi da nije upoznata sa procedurom zaštite podnosioca prijave. Ukupno 55,7% ispitanika odgovorilo je „ne”, dok 29,3% kaže da je sa tom procedurom upoznato samo djelimično. Tek 15,1% nastavnika navodi da je sa njom zaista upoznato. Ovi podaci ukazuju da zaštita podnosioca prijave, iako ključna za funkcionisanje sistema prijavljivanja nepravilnosti, među nastavnicima nije dovoljno prepoznata ni jasno komunicirana. Činjenica da više od polovine nastavnika uopšte nije upoznato sa ovom procedurom, a gotovo trećina samo djelimično, sugerise da mehanizmi zaštite nijesu dovoljno vidljivi u školskoj praksi. To istovremeno može umanjiti spremnost nastavnika da prijavljuju nepravilnosti, jer povjerenje u sistem zaštite podrazumijeva da su pravila poznata, razumljiva i dostupna svima koji bi ih mogli koristiti.

Da li Vi lično držite privatne časove?

Velika većina nastavnika navodi da lično ne drži privatne časove. Ukupno 84,5% ispitanika odgovorilo je „ne”, dok 9,1% potvrđuje da privatne časove drži. Dodatnih 6,3% nije željelo da odgovori na ovo pitanje. Iz ovih rezultata proizlazi da privatni časovi, prema iskazima nastavnika, nijesu dominantna praksa u ovoj ciljnoj grupi. Ipak, podatak da približno svaki jedanaesti nastavnik navodi da ih drži nije bez značaja, posebno imajući u vidu osjetljivost teme i mogućnost da dio ispitanika o tome nije želio otvoreno da se izjasni. Zbog toga ovo pitanje ima posebnu analitičku težinu u kontekstu razmatranja privatnih časova kao moguće sive zone i potencijalnog prostora za sukob interesa.

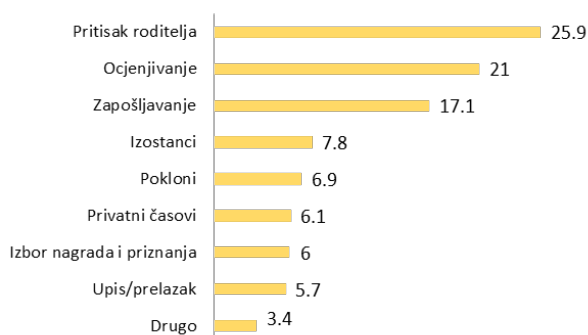
Ako Vi lično držite privatne časove, da li među tim učenicima ima učenika kojima predajete ili ste predavali u posljednjih godinu dana?

Među nastavnicima za koje je ovo pitanje bilo relevantno, gotovo svi navode da među učenicima kojima drže privatne časove nema onih kojima trenutno predaju ili su predavali u posljednjih godinu dana. Ukupno 98,6% odgovora glasi „ne”, dok 1,4% potvrđuje da takvo preklapanje ipak postoji. Takav rezultat upućuje na to da se, prema iskazima nastavnika, direktan sukob interesa u najužem smislu — držanje privatnih časova sopstvenim ili nedavno predanim učenicima — javlja veoma rijetko. Ipak, zbog osjetljivosti teme, ovaj nalaz treba tumačiti oprezno i isključivo u okviru poduzorka nastavnika koji su naveli da drže privatne časove, a ne kao procjenu za cjelokupnu nastavničku populaciju.

Među nastavnicima koji drže privatne časove učenicima iz škole u kojoj su zaposleni, najizraženiji je udio onih koji ne znaju da li škola ima jasno pravilo o držanju privatnih časova u takvim situacijama (54,1%). Da takvo pravilo postoji navodi 25,1% ispitanika, dok 20,8% smatra da ga škola nema. Preovlađujući nalazi sugerišu da pitanje privatnih časova, čak i među nastavnicima koji ih drže, nije dovoljno jasno normirano ili makar nije dovoljno jasno komunicirano unutar škole. Činjenica da više od polovine ispitanika ne zna postoji li takvo pravilo upućuje na nedovoljnu vidljivost i prepoznatljivost institucionalnih smjernica, dok relativno skroman udio onih koji potvrđuju postojanje jasnog pravila dodatno ukazuje da je ova oblast nedovoljno uređena ili nedovoljno poznata. Pošto je riječ o uslovnom pitanju koje se odnosi na manji poduzorak nastavnika, ovaj nalaz treba tumačiti oprezno, ali ga istovremeno treba posmatrati kao važan signal o nejasno definisanim granicama u vezi sa privatnim časovima i mogućim sukobom interesa.

Koje tri oblasti smatrate najrizičnijim za korupciju u Vašoj školi?

Među nastavnicima se kao najrizičnije oblasti za korupciju u školi najčešće izdvajaju pritisak roditelja (25,9%), ocjenjivanje (21,0%) i zapošljavanje (17,1%). To pokazuje da nastavnici najveći korupcioni rizik prepoznaju upravo u onim segmentima u kojima se najdirektnije može uticati na profesionalne odluke, status učenika ili položaj zaposlenih. Znatno rjeđe se kao rizične navode izostanci (7,8%), pokloni (6,9%), privatni časovi (6,1%), izbor nagrada i priznanja (6,0%) i upis/prelazak (5,7%), dok je kategoriju „drugo” označilo 3,4% ispitanika.

Dobijeni nalazi sugerišu da nastavnici korupciju i nepravilnosti prije svega vežu za neformalne pritiske spolja i za oblasti u kojima postoji prostor za subjektivno odlučivanje, a manje za svakodnevne administrativne ili tehničke aspekte rada škole. Posebno je značajno što je pritisak roditelja na vrhu liste, jer to upućuje da nastavnici upravo u odnosu sa roditeljima prepoznaju najizraženiji izvor mogućeg neprimjerenog uticaja. Treba imati u vidu i da je ovdje bilo moguće označiti do tri odgovora, pa procenti ne predstavljaju međusobno isključive kategorije, već učestalost izdvajanja pojedinih oblasti kao rizičnih.

Koju biste prioritetnu mjeru uveli u cilju smanjenja korupcije u školi?

Tematsko grupisanje otvorenih odgovora nastavnika na ovo otvoreno pitanje:

Kategorija	Šta obuhvata
1. Jasna pravila, procedure i transparentnost	Potrebu za preciznim pravilnicima, jasnim kriterijumima ocjenjivanja, javno dostupnim procedurama i transparentnijim radom škole.
2. Jači nadzor i strože sankcije	Pojačane kontrole rada škole, uprave i nastavnika, inspeksijski nadzor, kao i jasne disciplinske i novčane kazne za koruptivne radnje.
3. Anonimno prijavljivanje i zaštita prijavioca	Uvođenje sigurnih i anonimnih kanala za prijavu nepravilnosti, uz zaštitu nastavnika i drugih koji prijavljuju korupciju ili pritiske.
4. Regulisanje privatnih časova i zabrana poklona	Zabranu ili strožije uređivanje privatnih časova, posebno za učenike škole u kojoj nastavnik radi, kao i zabranu poklona i drugih oblika neformalnog uticaja.
5. Ograničavanje pritiska roditelja i jačanje autonomije nastavnika	Smanjenje neprimjerenog uplitanja roditelja u ocjenjivanje i rad škole, uz veću zaštitu nastavnika i vraćanje profesionalne autonomije.
6. Depolitizacija i uređenje zapošljavanja i upravljanja školom	Zapošljavanje po stručnosti i kompetencijama, a ne po partijskim, rodbinskim ili prijateljskim vezama, kao i objektivniji izbor direktora/pomoćnika.
7. Unapređenje položaja i podrške nastavnicima	Veće plate, bolji status prosvjetnih radnika, veća zaštita na radu i dodatna edukacija o etici, integritetu i korupciji.

Otvoreni odgovori nastavnika pokazuju da se prijedlozi prioritetnih mjera za smanjenje korupcije u školi najčešće grupišu oko sedam ključnih pravaca. U prvom planu su jasna pravila i procedure, veća transparentnost, pojačan nadzor i strože sankcionisanje nepravilnosti. Veoma izražena tema jeste i potreba za anonimnim prijavljivanjem i zaštitom prijavioca, kao i za regulisanjem privatnih časova i zabranom poklona. Značajan broj nastavnika naglašava i potrebu da se ograniči pritisak roditelja, ojača autonomija nastavnika, te da se izvrši depolitizacija zapošljavanja i izbora rukovodstva škola.

Uz to, dio odgovora jasno ukazuje da nastavnici unapređenje materijalnog položaja i društvenog statusa prosvjetnih radnika vide kao važan preduslov za smanjenje koruptivnih pritisaka i jačanje integriteta u školi.

Kratak sažetak – perspektiva nastavnika

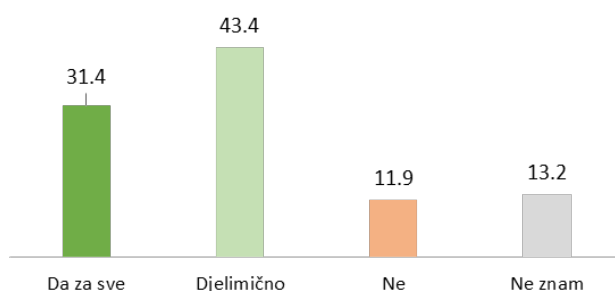
Odgovori nastavnika pokazuju da se korupcioni rizici u školi iz njihove perspektive prije svega vezuju za pritisak roditelja, ocjenjivanje i zapošljavanje, odnosno za one oblasti u kojima postoji prostor za neformalan uticaj na profesionalne odluke. Iako većina nastavnika navodi da u posljednje tri godine nije bila izložena zahtjevima za povoljniji tretman ili pritiscima da izmijeni ocjenu, opravda izostanke ili drugačije postupi, udio onih koji su takva iskustva imali barem jednom nije zanemarljiv, što pokazuje da se ovi pritisci ne mogu smatrati izolovanim pojavama. Dodatno, polovina nastavnika navodi da je makar jednom odbila poklon, uslugu ili privatni aranžman zato što ga je smatrala neprimjerenim, što ukazuje da granice profesionalne etike u praksi nijesu samo teorijsko pitanje, već realna situacija sa kojom se dio nastavnika susreće.

Istovremeno, nalazi pokazuju da institucionalni okvir zaštite i prevencije nije dovoljno jasan ni dovoljno vidljiv nastavnicima. Većina nije upoznata sa procedurom zaštite podnosilaca prijave, a veliki broj ne zna ni da li škola ima pisane procedure za poklone, sukob interesa i prijavu nepravilnosti. Privatne časove lično drži manji dio nastavnika, a direktno preklapanje privatnih časova i redovne nastave istog učenika, prema iskazima ispitanika, javlja se rijetko. Ipak, veoma visok udio onih koji nijesu sigurni da li škola ima jasno pravilo o tome pokazuje da je upravo ova oblast nedovoljno precizno uređena ili barem nedovoljno jasno komunicirana. U otvorenim odgovorima nastavnici kao prioritetne mjere najčešće izdvajaju jasna pravila i procedure, veću transparentnost i nadzor, strože sankcije, anonimno prijavljivanje, regulisanje privatnih časova i poklona, ograničavanje pritiska roditelja i depolitizaciju zapošljavanja i upravljanja školom, uz naglašenu potrebu za jačanjem položaja i zaštite prosvjetnih radnika.

Dok odgovori nastavnika pružaju uvid u svakodnevne profesionalne dileme, pritiske i neposredne rizike sa kojima se susrijeću u radu, perspektiva direktora/pomoćnika i pomoćnika direktora/pomoćnika omogućava da se isti problem sagleda sa nivoa upravljanja školom, organizacije procedura i institucionalnog odgovora na nepravilnosti. U toj perspektivi fokus se pomjera sa pojedinačnog iskustva nastavnika na pitanja formalnih pravila, anonimnih kanala prijavljivanja, evidencije prijave, procjene rizičnih oblasti i preventivnih mjera koje škola preduzima ili bi trebalo da preduzima. Zbog toga analiza odgovora direktora/pomoćnika i pomoćnika direktora/pomoćnika predstavlja važan završni korak u sagledavanju odnosa između svakodnevne školske prakse i formalnog sistema integriteta unutar obrazovne ustanove.

5.4. PERSPEKTIVA DIREKTORA/POMOĆNIKA DIREKTORA ŠKOLA

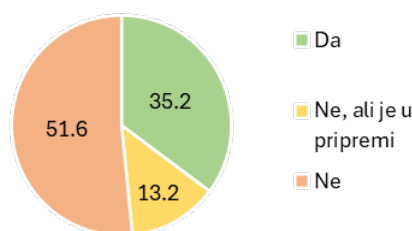
Da li škola ima usvojena pisana pravila ili procedure za poklone, sukob interesa, prijavu nepravilnosti i zaštitu podnosilaca prijave?

Odgovori direktora/pomoćnika pokazuju da većina škola ima barem djelimično uspostavljen formalni okvir za postupanje u vezi sa poklonima, sukobom interesa, prijavljivanjem nepravilnosti i

zaštitom podnosioca prijave. Ukupno 31,4% ispitanika navodi da škola ima usvojena pisana pravila za sve navedene oblasti, dok 43,4% kaže da su takva pravila uređena djelimično. S druge strane, 11,9% direktora/pomoćnika direktora navodi da škola nema ovakve procedure, a 13,2% nije sigurno ili ne zna. Dobijeni rezultati sugeriraju da formalne procedure u značajnom broju škola postoje, ali da njihov obuhvat često nije potpun. Posebno je važno da samo oko trećine direktora/pomoćnika direktora škola potvrđuje postojanje cjelovitih pisanih pravila, dok najveći dio ukazuje na djelimičnu uređenost ove oblasti. To upućuje na zaključak da institucionalni okvir zaštite integriteta u školama postoji, ali da je često fragmentaran, nedovoljno zaokružen ili neujednačeno razvijen. Dodatno, činjenica da dio rukovodnog kadra nije siguran da li takve procedure postoje ukazuje i na potrebu za jasnijim definisanjem, dosljednijim usvajanjem i boljom internom komunikacijom ovih pravila.

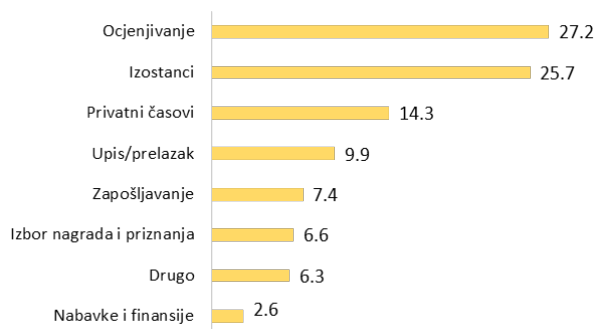
Da li škola ima anoniman kanal za prijavu nepravilnosti?

Više od polovine direktora/pomoćnika direktora škola navodi da škola nema anoniman kanal za prijavu nepravilnosti (51,6%), dok 35,2% potvrđuje da takav kanal postoji. Dodatnih 13,2% ističe da je anoniman kanal u pripremi.

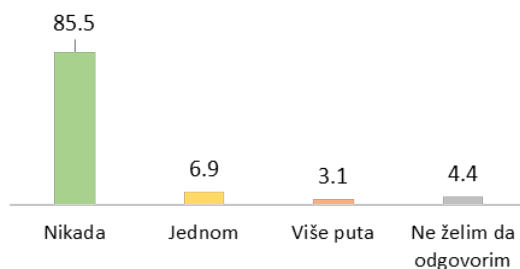
Ovi podaci ukazuju da anonimni mehanizmi prijavljivanja još nijesu standardizovan dio institucionalne prakse u školama. Iako je ohrabrujuće što dio škola već ima takav kanal ili radi na njegovom uspostavljanju, činjenica da više od polovine škola još nema ovu mogućnost upućuje na važan nedostatak u sistemu prevencije i prijavljivanja nepravilnosti. To je posebno značajno jer anonimni kanali mogu povećati spremnost zaposlenih, učenika i roditelja da prijave osjetljive slučajeve bez straha od posljedica.

U kojim oblastima procjenjujete najveći rizik u Vašoj školi?

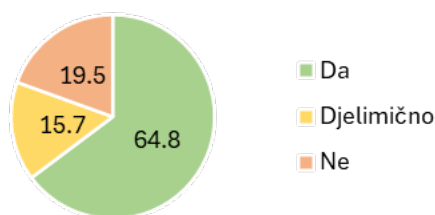
Direktori/pomoćnici direktora škola kao oblasti najvećeg rizika u školi najčešće izdvajaju ocjenjivanje (27,2%) i izostanke (25,7%), dok se zatim izdvajaju privatni časovi (14,3%) i upis/prelazak učenika (9,9%). Znatno rjeđe se kao rizične procjenjuju oblasti zapošljavanja (7,4%), izbora nagrada i priznanja (6,6%), kao i nabavki i finansija (2,6%). Kategoriju „drugo” označilo je 6,3% ispitanika. Iz prikazanih podataka može se uočiti da rukovodstvo škola najveće rizike prepoznaje prije svega u onim segmentima koji su neposredno povezani sa svakodnevnim funkcionisanjem škole i odnosom prema učenicima, a manje u administrativnim i finansijskim oblastima. Posebno je značajno što su ocjenjivanje i izostanci na vrhu liste, jer su upravo to oblasti u kojima postoji prostor za subjektivnu procjenu, pritiske i neformalna odstupanja od pravila.

Koliko često ste u posljednje tri godine dobili formalnu ili neformalnu prijavu u vezi sa korupcijom ili ozbiljnom nepravilnošću?

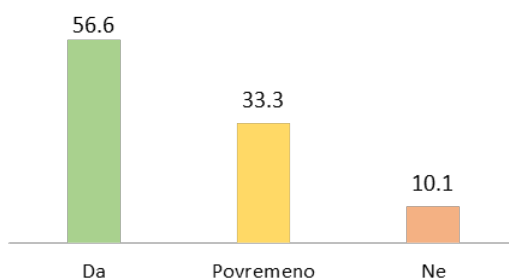
Većina direktora/pomoćnika direktora škola navodi da u posljednje tri godine nije dobila formalnu ili neformalnu prijavu u vezi sa korupcijom ili ozbiljnom nepravilnošću (85,5%). Istovremeno, 6,9% ispitanika navodi da je takvu prijavu dobilo jednom, a 3,1% više puta, dok je 4,4% odbilo da odgovori na pitanje. Ovi rezultati mogu se tumačiti dvojako. S jedne strane, oni upućuju na to da prijave ove vrste nijesu česta pojava u školama. S druge strane, činjenica da približno svaki deseti direktor ili pomoćnik direktora navodi da je makar jednom dobio takvu prijavu pokazuje da ovakvi slučajevi nijesu potpuno odsutni. Uz to, relativno mali ali važan udio onih koji nijesu željeli da odgovore ukazuje da je riječ o osjetljivoj temi, pa nizak broj prijava ne mora nužno značiti i nizak nivo nepravilnosti, već može ukazivati i na to da se ovakve situacije rjeđe formalizuju ili prijavljuju.

Da li škola vodi evidenciju o prijavama, ishodima i preduzetim mjerama?

Oko 2/3 direktora/pomoćnika direktora navodi da škola vodi evidenciju o prijavama, ishodima i preduzetim mjerama (64,8%), dok 15,7% kaže da se takva evidencija vodi djelimično. Nasuprot tome, gotovo petina ispitanika (19,5%) navodi da škola ne vodi ovakvu evidenciju. Dobijeni podaci sugerišu da u značajnom broju škola postoji određen nivo formalizovanog praćenja prijava i postupanja po njima, što predstavlja važan element institucionalnog integriteta. Ipak, činjenica da više od trećine ispitanika ili evidenciju vodi samo djelimično ili je uopšte ne vodi ukazuje da praksa dokumentovanja prijava, ishoda i mjera nije ujednačena. To upućuje na potrebu da se ova oblast dodatno standardizuje, kako bi škole imale jasniji pregled postupanja u osjetljivim slučajevima i jaču osnovu za odgovornost i praćenje preduzetih mjera.

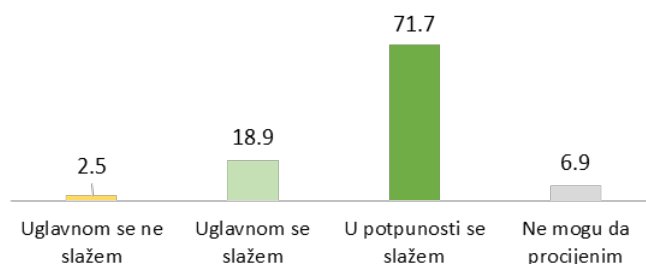
Da li zaposleni u školi, učenici/učenice i roditelji/staratelji redovno dobijaju informacije o pravilima integriteta i načinima prijavljivanja?

Prema odgovorima direktora/pomoćnika direktora škola, u većini škola se informacije o pravilima integriteta i načinima prijavljivanja ipak distribuiraju redovno. Ukupno 56,6% ispitanika navodi da zaposleni, učenici i roditelji takve informacije dobijaju redovno, dok 33,3% kaže da se to čini povremeno. Nasuprot tome, 10,1% ispitanika navodi da se takve informacije ne dijele.

Ovi podaci ukazuju da je u značajnom broju škola prisutna praksa informisanja o pravilima integriteta i prijavljivanju nepravilnosti, ali da ona nije svuda jednako stabilna i sistematična. Posebno je važno što više od dvije petine ispitanika navodi da se takve informacije dijele samo povremeno ili uopšte ne, što sugerira da komunikacija o ovoj temi još nije u potpunosti institucionalizovana. To dalje znači da formalno postojanje pravila ne mora automatski značiti i njihovu dovoljnu vidljivost među onima kojima su namijenjena.

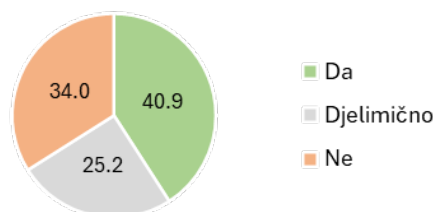
U kojoj mjeri se slažete sa sljedećom tvrdnjom o zaštiti podnositelca prijave u vašoj školi? Siguran/na sam da bi podnositelj prijave u vašoj školi bio zaštićen od negativnih posljedica

Direktori/pomoćnici direktora škola u velikoj mjeri iskazuju povjerenje da bi podnositelj prijave u njihovoj školi bio zaštićen od negativnih posljedica. Ukupno 90,6% ispitanika slaže se sa ovom tvrdnjom, pri čemu se 18,9% uglavnom slaže, a čak 71,7% u potpunosti slaže. Nasuprot tome, samo 2,5% izražava neslaganje, dok 6,9% navodi da ne zna ili ne može da procijeni.

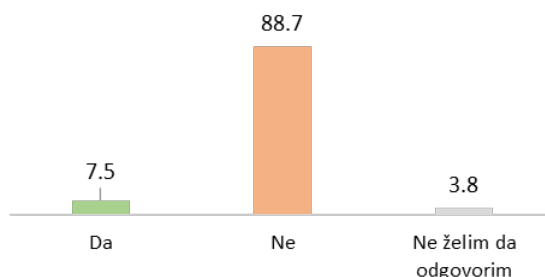
Preovlađujući obrazac odgovora sugerira da rukovodstvo škola sistem zaštite podnositelca prijave procjenjuje veoma pozitivno. U najvećem broju slučajeva prisutno je uvjerenje da bi škola obezbijedila odgovarajuću zaštitu licu koje prijavi nepravilnost. Iako mali dio ispitanika ostaje neodlučan ili iskazuje rezervu, opšti nalaz jasno pokazuje da među direktorima/pomoćnicima dominira visok nivo povjerenja u sposobnost škole da zaštiti podnosioca prijave od mogućih negativnih posljedica.

Da li škola ima jasno pravilo o privatnim časovima i mogućem sukobu interesa?

Kada je riječ o privatnim časovima i mogućem sukobu interesa, odgovori direktora/pomoćnika direktora pokazuju prilično podijeljenu sliku. Ukupno 40,9% ispitanika navodi da škola ima jasno pravilo, dok 25,2% smatra da je to uređeno samo djelimično. Nasuprot tome, 34,0% direktora/pomoćnika direktora navodi da škola nema jasno pravilo u ovoj oblasti. Takva raspodjela odgovora sugerira da pitanje privatnih časova i sukoba interesa nije ujednačeno normirano u svim školama. Iako dio škola ima jasno definisana pravila, značajan broj njih ovu oblast uređuje samo djelimično ili je uopšte nema formalizovanu. To ukazuje da su privatni časovi i dalje jedna od osjetljivijih sivih zona u školskom sistemu, posebno zato što odsustvo jasnih pravila može ostaviti prostor za različita tumačenja, neujednačenu praksu i potencijalni sukob interesa.

Da li je škola u posljednje tri godine razmatrala makar jedan slučaj koji se ticao privatnih časova, poklona, favorizovanja ili uticaja roditelja?

Velika većina direktora/pomoćnika direktora navodi da škola u posljednje tri godine nije razmatrala nijedan slučaj koji se ticao privatnih časova, poklona, favorizovanja ili uticaja roditelja (88,7%). Nasuprot tome, 7,5% ispitanika potvrđuje da je makar jedan takav slučaj bio predmet razmatranja, dok je 3,8% odbilo da odgovori na ovo pitanje. Preovlađujući nalaz upućuje na to da su formalno razmatrani slučajevi ove vrste, prema iskazima rukovodstva škola, relativno rijetki. Ipak, činjenica da dio škola navodi da je u posmatranom periodu ipak razmatrao makar jedan slučaj pokazuje da takve situacije nijesu u potpunosti odsutne. Uz to, mali udio onih koji nijesu željeli da odgovore dodatno potvrđuje da je riječ o osjetljivoj temi, pa nizak procenat prijavljenih i razmatranih slučajeva ne mora nužno značiti i potpuno odsustvo problematičnih pojava, već može ukazivati i na to da se one ne formalizuju uvijek kao predmet zvaničnog postupanja.

Koje tri preventivne mjere smatrate najdjelotvornijim za smanjenje korupcionog rizika u školi?

Tematsko grupisanje otvorenih odgovora direktora/pomoćnika direktora škola:

Kategorija	Šta obuhvata
1. Jasna pravila, procedure i transparentnost	Potrebu za pravilnicima, jasnim kriterijumima, etičkim kodeksom i transparentnijim radom škole.
2. Nadzor, kontrola i sankcije	Jače kontrole, inspeksijski nadzor i dosljednu kaznenu politiku za nepravilnosti i korupciju.
3. Anonimno prijavljivanje i zaštita prijavitelaca	Sigurne mehanizme za prijavu i zaštitu zaposlenih, učenika i roditelja koji prijavljuju nepravilnosti.
4. Regulisanje privatnih časova, poklona i sukoba interesa	Zabranu ili strogo uređivanje privatnih časova, poklona i drugih sivih zona koje mogu dovesti do sukoba interesa.
5. Ograničavanje pritiska roditelja i jačanje autonomije nastavnika	Zaštitu nastavnika od neprimjerenog uticaja roditelja i jačanje njihove profesionalne samostalnosti.
6. Depolitizacija zapošljavanja i izbora rukovodstva	Zapošljavanje i upravljanje školom po stručnosti i kompetencijama, a ne po partijskim i ličnim vezama.
7. Jačanje položaja nastavnika i razvoj kulture integriteta	Veće plate, bolji status prosvjetnih radnika, više edukacije i snažnija kultura profesionalne etike.

Otvoreni odgovori direktora/pomoćnika direktora pokazuju da se kao najdjelotvornije preventivne mjere za smanjenje korupcionog rizika u školi najčešće izdvajaju jasna pravila i procedure, veća transparentnost rada škole, pojačan nadzor i dosljedno sankcionisanje nepravilnosti. Veoma izražena tema jeste i potreba za anonimnim prijavljivanjem i zaštitom prijavitelaca, kao i za regulisanjem privatnih časova, poklona i drugih mogućih oblika sukoba interesa. Pored toga, značajan broj odgovora naglašava potrebu da se ograniči pritisak roditelja, ojača autonomija nastavnika, izvrši depolitizacija zapošljavanja i izbora direktora, te unaprijedi materijalni i profesionalni položaj prosvjetnih radnika. U manjem broju odgovora prisutan je stav da u konkretnim školama korupcija nije prepoznata kao problem, pa se dodatne mjere ne smatraju potrebnim.

Kratak sažetak za direktore i pomoćnike direktora:

Iz perspektive direktora/pomoćnika direktora, škole u najvećoj mjeri djeluju kao ustanove koje imaju uspostavljen makar djelimičan institucionalni okvir za zaštitu integriteta, ali taj okvir nije

svuda podjednako razvijen niti dovoljno zaokružen. Većina ispitanika navodi da škola ima bar djelimično usvojena pisana pravila o poklonima, sukobu interesa i prijavljivanju nepravilnosti, da vodi evidenciju o prijavama i preduzetim mjerama, te da zaposleni, učenici i roditelji dobijaju informacije o pravilima integriteta i načinima prijavljivanja. Istovremeno, anonimni kanali prijavljivanja nijesu prisutni u svim školama, a pitanje privatnih časova i mogućeg sukoba interesa ostaje nedovoljno jasno uređeno u značajnom broju ustanova.

Kada procjenjuju rizične oblasti, direktori/pomoćnici direktora najčešće izdvajaju ocjenjivanje, izostanke i privatne časove, dok su formalne prijave korupcije ili ozbiljnih nepravilnosti, prema njihovim odgovorima, relativno rijetke. Uz to, rukovodstvo škola u velikoj mjeri vjeruje da bi podnosilac prijave bio zaštićen od negativnih posljedica. U otvorenim odgovorima kao najdjelotvornije mjere najčešće se ističu jasna pravila i procedure, veća transparentnost, snažniji nadzor i sankcije, anonimno prijavljivanje, regulisanje privatnih časova i poklona, kao i smanjenje neprimjerenog pritiska roditelja i depolitizacija zapošljavanja i upravljanja školom.

6. INTEGRATIVNA ANALIZA NALAZA

Posmatrano u cjelini, nalazi istraživanja pokazuju da se problem korupcije i integriteta u obrazovanju ne može svesti na nekoliko izolovanih incidenata niti na jednu ciljnu grupu. Naprotiv, odgovori učenika, roditelja, nastavnika i direktora/pomoćnika direktora škola upućuju na složen obrazac u kojem se prepliću normativna osuda korupcije, razlike u opažanju njene prisutnosti, neujednačeno povjerenje u institucije i postojanje više sivih zona unutar školskog sistema. Najizraženija razlika uočava se između onih aktera koji školu dominantno sagledavaju iz ugla neposrednog iskustva i korisničke pozicije, prije svega učenika i roditelja, i onih koji je posmatraju iz institucionalne pozicije, odnosno nastavnika i rukovodstva škole. Upravo ta razlika čini osnovu za dublje razumijevanje nalaza i pokazuje da se isti fenomeni u školi različito prepoznaju, tumače i vrednuju u zavisnosti od mjesta koje akteri zauzimaju u obrazovnom sistemu.

6.1. KLJUČNE TAČKE SAGLASNOSTI IZMEĐU CILJNIH GRUPA

Uprkos razlikama u procjenama i iskustvima, između ciljnih grupa postoje i važne tačke saglasnosti. Prije svega, gotovo sve grupe relativno jasno prepoznaju klasične oblike neformalnog pogodovanja kao korupciju ili ozbiljnu rizičnu praksu. To se posebno odnosi na zapošljavanje po rodbinskim, političkim ili prijateljskim vezama, bolju ocjenu na osnovu privatnih ili porodičnih odnosa, kao i korišćenje poznanstava radi upisa, prelaska ili raspoređivanja učenika mimo jasnih kriterijuma. Drugim riječima, na normativnom nivou postoji prilično širok konsenzus da su lične veze i neformalni uticaji nespojivi sa principom pravičnosti u obrazovanju.

Druga važna tačka saglasnosti tiče se potrebe za jasnijim pravilima. U gotovo svim grupama javlja se stav da su školama potrebna preciznija pravila, veća transparentnost i jasnije procedure kada je riječ o osjetljivim oblastima kao što su ocjenjivanje, prijavljivanje nepravilnosti, zaštita prijavitelaca i naročito privatni časovi. Ovaj nalaz je posebno važan jer pokazuje da, bez obzira na razlike u procjeni koliko su nepravilnosti zaista prisutne, među akterima postoji zajedničko uvjerenje da je školskom sistemu potrebno više formalizacije i dosljednosti.

Treća zajednička tačka odnosi se na privatne časove. Iako ih ciljne grupe ne tumače na isti način, gotovo sve ih prepoznaju kao osjetljivo područje koje zahtijeva dodatnu pažnju. Kod dijela ispitanika privatni časovi se vide kao legitimna podrška učenju, ali se istovremeno prepoznaje i mogućnost da oni postanu prostor za sukob interesa, nejednak tretman ili dodatni pritisak na učenike i porodice. Upravo zbog toga privatni časovi zauzimaju posebno mjesto u ukupnoj slici obrazovnog integriteta.

6.2. KLJUČNE RAZLIKE U PERCEPCIJAMA, ISKUSTVIMA I PROCJENAMA

Najizraženija razlika među ciljnim grupama uočava se u odnosu između prepoznavanja korupcije i procjene njene prisutnosti. Nastavnici i direktori/pomoćnici direktora najjasnije normativno prepoznaju ponuđene situacije kao korupciju ili rizične prakse, ali istovremeno upravo oni procjenjuju da su takve pojave u školi manje prisutne. Nasuprot tome, učenici i roditelji, iako nešto manje jednoznačni u pojedinim normativnim procjenama, češće opažaju prisutnost nepravilnosti, privilegija i neformalnih uticaja u svakodnevnom životu škole.

Ovaj raskorak ne treba tumačiti kao puku kontradikciju, već kao razliku između institucionalne i iskustvene perspektive. Učenici su neposredno izloženi svakodnevnoj dinamici ocjenjivanja, odnosima među vršnjacima i načinu na koji nastavnici reaguju u učionici. Roditelji školu posmatraju spolja, ali su osjetljivi na način na koji se tretira njihovo dijete, na jasnost pravila i na osjećaj pravičnosti sistema. Nastavnici, s druge strane, posjeduju profesionalni uvid u formalna pravila i više su usmjereni na očuvanje institucionalnog poretka, dok direktori/pomoćnici direktora školu vide i kroz upravljačku odgovornost, reputaciju ustanove i pitanje funkcionisanja procedura. Otuda ne čudi što se iz različitih pozicija formiraju različite slike o istoj stvarnosti.

Posebno je važna razlika u odnosu prema prijavljivanju. Kod učenika je spremnost da prijave nepravilnosti osjetno slabija kada situacija ne pogađa njih direktno, već drugog učenika. Tu se jasno vidi kombinacija neodlučnosti, vršnjačke lojalnosti, kulture neprijavlivanja i nepovjerenja da bi prijava imala efekta. Roditelji i nastavnici iskazuju veći nivo deklarativne spremnosti za prijavu, ali i kod njih nije zanemarljiv prostor rezervisanosti. Time se potvrđuje da problem prijavljivanja nije samo proceduralno pitanje, već i pitanje povjerenja, osjećaja sigurnosti i procjene ličnog rizika.

6.3. ODNOS IZMEĐU FORMALNOG INSTITUCIONALNOG OKVIRA I STVARNOG POVJERENJA U NJEGA

Jedan od ključnih nalaza istraživanja jeste da postoji vidljiv raskorak između formalnog postojanja institucionalnog okvira i stvarnog povjerenja u njegovu funkcionalnost. Direktori/pomoćnici direktora škola u značajnoj mjeri navode da škole imaju makar djelimično uređene procedure, vode evidenciju prijave, informišu zaposlene, učenike i roditelje i vjeruju da bi podnosilac prijave bio zaštićen od negativnih posljedica. Na nivou rukovodstva, dakle, institucionalni okvir se u najvećem broju slučajeva procjenjuje kao postojeć i relativno funkcionalan.

Međutim, kada se isti problem sagleda iz perspektive nastavnika, slika je osjetno manje povoljna. Većina nastavnika nije upoznata sa procedurom zaštite podnosioca prijave, a veliki broj ne zna ni da li škola uopšte ima pisane procedure o poklonima, sukobu interesa i prijavljivanju nepravilnosti. Slična razlika vidi se i kod anonimnih kanala prijavljivanja, koji nijesu standardizovani u svim školama. Drugim riječima, formalno postojanje određenih pravila ne znači automatski i njihovu vidljivost, prepoznatljivost i operativnu upotrebljivost.

To upućuje na važan zaključak: integritet škole ne zavisi samo od toga da li pravila postoje, već i od toga da li su ona jasna, poznata, prihvaćena i primjenjiva u praksi. Sistem koji postoji na papiru, a nije dovoljno internalizovan među nastavnicima, učenicima i roditeljima, teško može izgraditi puno povjerenje. Zato je ključno razlikovati formalnu institucionalizaciju od stvarnog funkcionisanja kulture integriteta.

6.4. PRIVATNI ČASOVI KAO CENTRALNA SIVA ZONA OBRAZOVNOG SISTEMA

Privatni časovi se kroz gotovo sve segmente istraživanja izdvajaju kao centralna siva zona obrazovnog sistema. Njihova posebnost je u tome što istovremeno mogu imati dva značenja. S jedne strane, oni se javljaju kao oblik dodatne pomoći u situacijama kada učenik ne uspijeva da savlada gradivo, kada se priprema za test, maturu ili prijemni ispit, ili kada mu je potreban individualniji rad. S druge strane, privatni časovi postaju problematični onda kada ulaze u prostor sukoba interesa, privilegovanog tretmana ili pritiska na porodice da ih koriste radi boljeg uspjeha.

Učenici i roditelji često privatne časove povezuju sa slabostima redovne nastave: nejasnim objašnjavanjem gradiva, preobimnim programom, nedovoljnom posvećenošću nastavnika i potrebom da se znanje nadoknadi van škole. Kod njih je prisutna i percepcija da privatni časovi ponekad predstavljaju sredstvo za ostvarivanje boljeg tretmana ili osjećaj da bez njih nije moguće postići željeni uspjeh. Nastavnici i direktori/pomoćnici, s druge strane, mnogo jasnije naglašavaju etički problem situacije u kojoj nastavnik drži privatne časove učeniku kojem predaje ili je predavao isti predmet, kao i potrebu da škola ima jasna pravila i nadzor u vezi sa tim.

Zbog toga privatni časovi ne mogu biti posmatrani samo kao tehničko pitanje dodatne nastave. Oni su u isto vrijeme i simptom slabosti redovne nastave i mogući generator nejednakosti i sukoba interesa. Upravo zato ova oblast zahtijeva posebno pažljivo normiranje i jasno razdvajanje legitimne obrazovne podrške od profesionalno problematičnih aranžmana.

6.5. SLABOSTI PREVENTIVNOG I PRIJAVNOG SISTEMA

Nalazi ukazuju da preventivni i prijavni sistem u školama još nije dovoljno snažan da bi se mogao smatrati potpuno funkcionalnim i pouzdanim. Kod učenika je vidljivo da se u slučaju sumnje na korupciju prvenstveno oslanjaju na roditelje, a znatno rjeđe na formalne školske ili institucionalne

mehanizme. To pokazuje da školski sistem još nije izgradio položaj prirodnog i sigurnog prvog izbora za prijavljivanje nepravilnosti.

Kod nastavnika je problem dodatno pojačan nedovoljnom upoznatošću sa procedurama zaštite prijavitelaca, dok direktori/pomoćnici direktora ukazuju da anonimni kanali prijavljivanja nijesu uspostavljeni u svim školama. To znači da preventivni sistem pati i od nedovoljne proceduralne jasnoće i od nedovoljne institucionalne vidljivosti. Nizak broj formalno prijavljenih i razmatranih slučajeva, naročito iz perspektive rukovodstva, ne može se automatski tumačiti kao dokaz da nepravilnosti gotovo nema. Podjednako je moguće da dio slučajeva ostaje neformalizovan, neprijavljen ili riješen van institucionalne procedure.

Poseban izazov predstavlja kultura neprijavlivanja, koja se vidi u otvorenim odgovorima učenika i dijela roditelja. Strah od posljedica, uvjerenje da prijava ništa neće promijeniti, lojalnost prema drugima i odbijanje da se bude percipiran kao „drukara” ili „špijun” djeluju kao snažne prepreke aktiviranju formalnih mehanizama. Zbog toga je jačanje prijavnog sistema moguće samo ako se istovremeno radi na pravilima, zaštiti prijavitelaca i promjeni školske kulture.

6.6. ŠIRI OBRASCI KORUPCIONOG RIZIKA U ŠKOLSKOM OKRUŽENJU

Kada se svi nalazi sagledaju zajedno, postaje jasno da se korupcioni rizici u obrazovanju ne pojavljuju prvenstveno kao otvorene i direktne novčane transakcije, već mnogo češće kao kontinuum neformalnih uticaja, privilegija, selektivne primjene pravila i sive zone između dopuštenog i nedopuštenog ponašanja. U tom smislu, školski sistem izgleda posebno osjetljiv na one situacije u kojima formalna pravila postoje, ali se ne primjenjuju jednako na sve.

Najčešći obrasci rizika mogu se sažeti u nekoliko povezanih tačaka. Prva je favorizovanje pojedinih učenika, bilo zbog ličnih simpatija, statusa roditelja, uspjeha, poznanstava ili pripadnosti „važnim” porodičnim mrežama. Druga je subjektivnost u ocjenjivanju i postupanju prema izostancima, gdje postoji prostor za pregovaranje, pritiske i nejednak tretman. Treća je sukob interesa u vezi sa privatnim časovima. Četvrta se odnosi na zapošljavanje i izbor rukovodnog kadra, gdje se u odgovorima roditelja, nastavnika i dijela direktora/pomoćnika direktora često pojavljuju političke i rodbinske veze kao ključni problem. Peta tačka je slabost institucionalnog odgovora, odnosno uvjerenje da sistem nije jednako snažan kada treba sankcionisati nepravilnosti.

U krajnjoj liniji, integritet u obrazovanju ne može se graditi samo na individualnoj dobroj volji pojedinaca. On zahtijeva jasna pravila, dosljednu primjenu, stvarnu zaštitu onih koji prijavljuju nepravilnosti, profesionalnu autonomiju nastavnika, ali i širu društvenu promjenu u odnosu prema vezama, privilegijama i neformalnim uticajima. Ovi nalazi zato ukazuju da je korupcioni rizik u školama prije svega pitanje kulture sistema, a tek onda izolovanih devijacija pojedinaca.

7. ZAKLJUČAK

Nalazi ovog istraživanja pokazuju da se pitanje korupcije i rizičnih praksi u obrazovanju ne može svesti na izolovane incidente niti na usko razumijevanje korupcije kao isključivo novčane ili materijalne koristi. U školskom okruženju korupcioni rizik se češće pojavljuje kroz neformalne uticaje, privilegovanje pojedinih učenika, subjektivnu ili neujednačenu primjenu pravila, pritiske u vezi sa ocjenjivanjem i izostancima, kao i kroz privatne časove kao posebno osjetljivu sivu zonu. U tom smislu, istraživanje pokazuje da je integritet škole prvenstveno pitanje pravičnosti, transparentnosti i dosljedne primjene pravila.

Na normativnom nivou među svim ciljnim grupama postoji relativno visoka saglasnost o tome šta predstavlja korupciju ili ozbiljnu rizičnu praksu. Posebno se kao problematični prepoznaju zapošljavanje po rodbinskim, političkim ili prijateljskim vezama, bolja ocjena ostvarena preko privatnih ili porodičnih odnosa i korišćenje poznanstava za upis, prelazak ili raspoređivanje učenika mimo jasnih kriterijuma. Međutim, saglasnost u prepoznavanju ne znači i saglasnost u procjeni prisutnosti ovih pojava. Upravo tu se pojavljuje jedna od ključnih linija razdvajanja: učenici i roditelji u većoj mjeri opažaju prisustvo nepravilnosti i sivih praksi, dok nastavnici i posebno direktori/pomoćnici direktora te pojave procjenjuju rjeđe i slabije izraženo.

Ovaj raskorak između korisničke i institucionalne perspektive predstavlja jedan od najvažnijih zaključaka Izvještaja istraživanja. Učenici i roditelji školu procjenjuju iz iskustva svakodnevnog kontakta sa ocjenjivanjem, pravilima i tretmanom učenika, dok nastavnici i rukovodstvo školu češće sagledavaju kroz formalni okvir i unutrašnje funkcionisanje ustanove. Zbog toga se isti fenomeni različito vide i tumače, posebno kada je riječ o privilegovanju učenika, uticaju roditelja, zaštiti prijavitelaca i privatnim časovima. To ne znači da je jedna perspektiva tačna, a druga netačna, već da ozbiljno razumijevanje integriteta u obrazovanju zahtijeva uvažavanje svih nivoa percepcije.

Posebno važan zaključak odnosi se na privatne časove. Istraživanje pokazuje da su privatni časovi istovremeno i legitimna podrška učenju i potencijalni prostor sukoba interesa. Učenici i roditelji ih često vide kao odgovor na nedovoljno kvalitetnu, prebrzu ili nedovoljno prilagođenu redovnu nastavu, dok nastavnici i direktori/pomoćnici direktora naglašavaju etički problem situacije u kojoj nastavnik drži privatne časove učeniku kojem predaje ili je predavao isti predmet. Na taj način privatni časovi postaju centralna siva zona sistema: oni nijesu po sebi nužno koruptivna praksa, ali u odsustvu jasnih pravila i nadzora mogu postati izvor nejednakog tretmana, pritiska na porodice i narušavanja profesionalnih granica.

Nalazi pokazuju i da je prijavni i preventivni sistem nedovoljno snažan i neujednačen. Iako rukovodstvo škola u velikoj mjeri navodi da postoje određene procedure, evidencije i uvjerenje da bi prijavitelac bio zaštićen, nastavnici u znatno manjoj mjeri poznaju procedure zaštite prijavitelaca i često nijesu sigurni da li škola uopšte ima jasna pravila o poklonima, sukobu interesa i prijavljivanju nepravilnosti. Kod učenika i roditelja dodatni problem predstavlja ograničeno povjerenje da bi prijava bila shvaćena ozbiljno i da bi dovela do konkretne reakcije. Iz toga proizlazi da formalni okvir djelimično postoji, ali da još nije dovoljno vidljiv, operativan ni internalizovan među ključnim akterima.

Dodatni problem predstavlja kultura neprijavljivanja. Kod učenika, a djelimično i kod roditelja, u otvorenim odgovorima jasno se prepoznaju strah od posljedica, nepovjerenje u institucije, vršnjačka lojalnost i uvjerenje da prijava neće proizvesti promjenu. To znači da prepreke prijavljivanju nijesu samo proceduralne, već i kulturološke i psihološke. Bez jačanja osjećaja sigurnosti, povjerenja i pravičnosti sistema, formalni mehanizmi prijave neće biti dovoljno korišćeni.

Na kraju, ukupna slika koju istraživanje daje jeste da je korupcioni rizik u obrazovanju prije svega vezan za favoritizam, uticaj veza, subjektivnost u odlučivanju, privatne časove, pritiske na nastavnike i slabosti institucionalnog odgovora, a tek u manjoj mjeri za otvoreno i direktno podmićivanje.

To znači da unapređenje integriteta u obrazovanju ne zavisi samo od kažnjavanja pojedinačnih nepravilnosti, već od sistemskog jačanja pravičnosti, transparentnosti, profesionalne autonomije, zaštite prijavitelaca i kulture neprihvatanja sivih praksi.

8. PREPORUKE

Na osnovu nalaza istraživanja, preporuke se mogu grupisati u nekoliko međusobno povezanih pravaca djelovanja.

8.1. STANDARDIZOVATI I UČINITI VIDLJIVIM PRAVILA INTEGRITETA U SVIM ŠKOLAMA

Potrebno je da sve škole imaju jasno usvojena i lako dostupna pravila koja se odnose na:

- poklone i druge oblike materijalne ili simbolične koristi,
- sukob interesa,
- privatne časove,
- prijavljivanje nepravilnosti,
- zaštitu podnosilaca prijave.

Nije dovoljno da pravila formalno postoje. Neophodno je da budu kratka, jasna, operativna i redovno predstavljena zaposlenima, učenicima i roditeljima. Posebnu pažnju treba posvetiti tome da se pravila ne razlikuju značajno od škole do škole, već da postoji minimum jedinstvenih standarda na nivou sistema.

8.2. USPOSTAVITI FUNKCIONALNE I SIGURNE MEHANIZME PRIJAVLJIVANJA

Preporučuje se da svaka škola uspostavi makar jedan anonimni i lako dostupan kanal za prijavu nepravilnosti, uz precizno definisan postupak prijema, evidentiranja, razmatranja i odgovora na prijavu. Taj mehanizam treba da bude poznat svim akterima i dovoljno jednostavan za korišćenje.

Istovremeno, potrebno je jasnije urediti i praktično operacionalizovati zaštitu podnosilaca prijave, kako bi povjerenje u sistem raslo ne samo kod rukovodstva, nego i kod nastavnika, roditelja i učenika. Posebno je važno da učenici imaju siguran kanal koji ne zavisi isključivo od njihove spremnosti da se prvo obrate porodici.

8.3. JASNO UREDITI PRIVATNE ČASOVE KAO POSEBNO OSJETLJIVU OBLAST

Privatni časovi zahtijevaju posebno normiranje. Potrebno je jasno definisati da li je i pod kojim uslovima dopušteno da nastavnik drži privatne časove, a posebno eksplicitno urediti zabranu ili strogo ograničenje situacija u kojima nastavnik privatno radi sa učenikom kojem predaje ili je nedavno predavao isti predmet.

Pored normativnog uređenja, preporučuje se i jačanje školskih mehanizama za praćenje mogućih sukoba interesa u ovoj oblasti. Ovdje nije cilj zabraniti svaku dodatnu podršku učenju, već jasno razdvojiti legitimnu pomoć od profesionalno rizičnih aranžmana.

8.4. JAČATI PRAVIČNOST I TRANSPARENTNOST U OCJENJIVANJU

S obzirom na to da se ocjenjivanje u svim ciljnim grupama izdvaja kao jedna od najosjetljivijih oblasti, preporučuje se:

- preciznije definisanje kriterijuma ocjenjivanja,
- jasnije obrazlaganje zaključnih ocjena i važnih odluka,
- dosljednija primjena istih pravila na sve učenike,
- dodatni nadzor i stručna podrška u situacijama kada se pojave ozbiljne sumnje u neujednačenu praksu.

Cilj nije administrativno opteretiti nastavnike, već smanjiti prostor za subjektivnost koja iz perspektive učenika i roditelja najlakše prerasta u osjećaj nepravde i privilegovanog tretmana.

8.5. OGRANIČITI NEPRIMJERENI PRITISAK RODITELJA I OJAČATI PROFESIONALNU AUTONOMIJU NASTAVNIKA

Nalazi pokazuju da nastavnici kao važan rizik vide upravo pritisak roditelja. Zbog toga je potrebno jasnije definisati granice legitimne roditeljske uključenosti u školovanje djeteta i neprimjerenog uticaja na profesionalne odluke škole i nastavnika.

Preporučuje se:

- razvijanje protokola komunikacije škole i roditelja u osjetljivim situacijama,
- jasnije određivanje nadležnosti razrednog starješine, stručne službe i uprave,
- institucionalna podrška nastavnicima kada odbijaju neprimjerene zahtjeve,
- jačanje kulture u kojoj se profesionalna procjena nastavnika poštuje, ali i čini transparentnom i obrazložile

8.6. UNAPRIJEDITI INFORMISANJE I EDUKACIJU SVIH CILJNIH GRUPA

Istraživanje pokazuje da veliki broj učenika i nastavnika nije potpuno siguran šta tačno spada u korupciju, kako funkcionišu prijavni mehanizmi i koja su njihova prava i obaveze. Zbog toga se preporučuje:

- redovno informisanje učenika o integritetu, prijavljivanju i zaštiti,
- periodične radionice za roditelje o pravičnosti, pravilima i rizičnim praksama,
- stručne obuke za nastavnike i rukovodstvo o etici, sukobu interesa i postupanju po prijavama.

Edukacija ne treba da bude jednokratna i formalna, već povremena, jasna i usmjerena na realne školske situacije.

8.7. STANDARDIZOVATI EVIDENCIJU I POSTUPANJE PO PRIJAVAMA

Kako bi se izbjegla neujednačena praksa, preporučuje se uvođenje jedinstvenog minimalnog okvira za evidenciju prijave, ishoda i preduzetih mjera. Time bi škole imale jasniju internu dokumentaciju, a Ministarstvo bolju osnovu za praćenje pojava koje se trenutno vjerovatno u dijelu slučajeva ne formalizuju dovoljno.

Važno je da evidencija ne bude samo administrativna obaveza, već alat za institucionalno učenje i jačanje odgovornosti.

8.8. SMANJITI PROSTOR ZA VEZE I NEFORMALNI UTICAJ U ZAPOŠLJAVANJU I UPRAVLJANJU

Pošto se zapošljavanje i izbor rukovodnog kadra u odgovorima više grupa izdvajaju kao rizična oblast, preporučuje se dodatno jačanje transparentnosti i provjerljivosti u ovim procesima. To uključuje:

- jasnije i provjerljive kriterijume,
- veću transparentnost konkursnih procedura,
- smanjivanje prostora za politički i rodbinski uticaj,
- jačanje profesionalnih standarda u izboru i procjeni rukovodećeg kadra.

8.9. JAČATI KULTURU INTEGRITETA, A NE SAMO FORMALNI NADZOR

Dugoročno, najvažnija preporuka jeste da se integritet u obrazovanju ne tretira samo kao pitanje sankcija, već i kao pitanje školske kulture. To podrazumijeva da se u školi dosljedno gradi uvjerenje da su:

- pravila jednaka za sve,
- prijavljivanje nepravilnosti legitimno i zaštićeno,
- veze i neformalni uticaji neprihvatljivi,
- dodatna pomoć učenju legitimna samo kada ne narušava pravičnost i profesionalne granice.

Bez ove kulturne dimenzije, formalna pravila mogu ostati prisutna na papiru, ali bez dovoljnog efekta u svakodnevnom životu škole.

Ministarstvo
prosvjete, nauke
i inovacija